

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/19168> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Spanninga, Hotso

Title: Gulden vrijheid ? : politieke cultuur en staatsvorming in Friesland, 1600-1640

Date: 2012-06-28

Met ijzeren vuist en loden voeten

De impasse doorbroken

Op 29 september 1637, drie weken na de indiening van de propositie, waren de volmachten eindelijk weer in ‘redelijk getal’ vergaderd. Het ging er nu om de volmachten te brengen tot het tekenen van een door de Raad op basis van de laatste propositie voorgestelde resolutie. Daarin werd zowel de invoering van een aantal met name genoemde middelen als de kwestie van de kloostermeiers geregeld (met een huurtermijn van zeven jaar en een propijn van drie jaar).¹ De Raad was nog niet in het Mindergetal verschenen, of de volmachten vlogen elkaar weer in de haren. Na dagenlang soebatten, werden de volmachten van Westergo één voor één overgehaald om akkoord te gaan met de resolutie, die reeds getekend was door de meeste volmachten van Zevenwouden en de Steden. Oostergo, het kwartier waar de meeste kloostermeiers te vinden waren, bleef echter dwarsliggen. De volmachten van het kwartier bleven zelfs volhouden dat het stemrecht van de kloostermeiers een onaantastbaar privilege was. Welke argumenten de heren van de Raad in de Kamer van Oostergo ook ter tafel brachten, het hielp geen zier. En zolang Hessel Roorda van Eysinga, grietman en volmacht van Leeuwarderadeel, weigerde te tekenen, weigerden de andere volmachten eveneens, steeds met de uitvlucht dat deze grietenij de eerst stemmende was (grietenijen stemden en tekenden altijd in een vaste volgorde). Het lukte zelfs niet om hen gecommiteerden te laten aanwijzen tot het opmaken van de lijsten, terwijl het kwartier in principe al had ingestemd met het invoeren van de middelen. Woedend verliet de Raad de Kamer, sprak dat de volmachten ‘heur de regeringe onttrekken’ en dat de lijsten dan maar buiten de volmachten van Oostergo om moesten worden opgesteld.

Wekenlang bleef de Raad proberen de volmachten die nog niet getekend hadden over de streep te trekken, gecommiteerden tot de lijsten benoemd te krijgen en deze vervolgens aan het werk te zetten en te houden. Maar er waren meer problemen. Zo weigerde ontvanger Aysma – met het lot van Bootsma als schrikbeeld – zijn werk te doen zolang zijn oude jaarrekeningen niet door de Rekenmeesters van de Staten waren gecontroleerd en gesloten. Hij beweerde dat zekere volmachten hem

¹ Geantedateerd 11 aug. 1637, in het Journaal geïnsereerd op 27 okt./6 nov. 1637; *CHB V*, 433.

en andere ontvangers ‘in devotie’ trachtten te houden door zich niet te willen buigen over zijn rekeningen en zelfs door hem te bedreigen. De werkweigering van Aysma was een probleem, want het geld dat de kloostermeiers moesten opbrengen – de resolutie daartoe was nu door drie van de vier Leden van de Landdag getekend – diende door hem ingevorderd te worden. Aysma bleef voet bij stuk houden en bleek pas na verloop van tijd bereid onder voorwaarden zijn werk te hervatten.

Op 10 oktober werd door de Raad aan de Staten-Generaal en Frederik Hendrik opnieuw en met klem om meer soldaten gevraagd teneinde problemen bij het invoeren van de middelen en een eventuele ‘reformatie in de regering’ voor te blijven (overigens blijkt uit de brief dat het zenden van soldaten vrijwel geheel afhankelijk was van toestemming van Zijne Hoogheid). Gedeputeerde Staten leverden ook een bijdrage door drie buiten de provincie gelegerde Friese compagnieën te laten komen.

Op 18 oktober vernam de Raad dat in Westergo ‘murmuratie’ ontstond over het feit dat de resolutie betreffende de middelen en de kloostermeiers nog niet door de volmachten van Oostergo getekend was. De meiers probeerden nu de volmachten die wél hadden getekend – waaronder die van Westergo – te ‘bekladden’. Daardoor werd de noodzaak om de volmachten van Oostergo alsnog te laten tekenen urgent. Besloten werd een laatste poging te wagen om de volmachten van Oostergo tot rede te brengen, zodra de lijsten zouden zijn vastgesteld.

Die vaststelling had nog heel wat voeten in de aarde. De Gecommitteerden waren er op 18 oktober eindelijk mee gereed, waarna de lijsten aan de Kamers werden voorgelegd. De dag daarop werd de volmachten gevraagd of ze gereed waren hun adviezen uit te brengen op de lijst van de vijf specien die gecollecteerd, en van de overige middelen die verpacht zouden worden, want de tijd van de verpachting (de zaak moest vóór 1 november rond zijn) naderde met rasse schreden. Voor alle zekerheid werden de biljetten (waarin de verpachting werd aangekondigd) alvast gedrukt. De vraag van de Raad of ze nu eindelijk zover waren, stookte het vuur onder de heksenketel van de Landdag weer flink op. Er werd hevig geruzied over de meest futiele details, bijvoorbeeld of voor studentenkamers in Franeker ook schoorsteengeld moest worden betaald. De Raad, die bang was dat de volmachten zonder enig besluit te nemen weer zouden vertrekken, belegde een zoveelste plenaire vergadering om hun de ernst van de situatie onder ogen te brengen.

Twee dagen later kreeg de Raad bezoek van de volmachten van Leeuwarden, Franeker en Harlingen, die kwamen vertellen dat de Steden veel bezwaren hadden tegen de voorgestelde lijsten. Een gedetailleerd overzicht van deze bezwaren werd overhandigd. Ook twee professoren en twee magistraten uit Franeker kwamen klagen over een mogelijke aantasting van de privileges van de universiteit en over het feit dat de hoogleraren reeds anderhalf jaar geen salaris hadden ontvangen. De Raad beloofde er alles aan te zullen doen om het iedereen naar de zin te maken. Wellicht juist hierdoor werd over de vele details van de lijsten van de middelen geen over-

eenstemming bereikt, alle bezoeken van de Raad aan de Kamers en het Mindergetal ten spijt. De volmachten van de Steden waren bang dat de kloostermeiers niet zouden worden aangepakt, en dreigden hun medewerking bij de invoering van de middelen op te zeggen wanneer zij daarover geen zekerheid kregen.

Op 27 oktober was men het nog steeds niet eens over de vijf speciën (Oostergo en Westergo waren akkoord, maar Zevenwouden en de Steden lagen nog dwars over enkele punten), waarop de Raad bij wijze van Salomonsoordeel een ‘bindende’ uitspraak deed, waar men zich morrend bij neerlegde. Die dag werd in de Kamer van Oostergo de resolutie betreffende de middelen en de kloostermeiers door de volmachten van Oostdongeradeel, Dantumadeel, Achtkarspelen en Idaarderadeel getekend, maar die van de andere zes grietenijen (Douwe van Aylva en Cornelis Vermees hadden al eerder voor Westdongeradeel getekend) bleven pertinent weigeren, ‘seggende te blijven bij vorige resolutie van negen jaren’. De vraag was nu wat men aan moest met de talrijke kloostermeiers – volgens ontvanger Aysma waren er ongeveer 380 – in de zes weigerachtige grietenijen. Voorgesteld werd om deze meiers harder aan te pakken dan de overigen door hun pachtsommen gelijk te trekken met die van de belendende boerderijen.² De saten van meiers die dit niet wensten te accepteren, zouden verkocht moeten worden. Westergo, Zevenwouden en de Steden gingen hiermee probleemloos akkoord. De volmachten van de vijf grietenijen van Oostergo die met grote tegenzin wél getekend hadden, zonk nu de moed in de schoenen. Zij verzochten de Raad om de zes andere grietenijen te dwingen alsnog te tekenen, omdat ze bang waren voor ‘ongemak dat heur over heure tekeninge soude mogen overkomen, daarvan heur alrede al iet voorgekomen is’. Anders zouden ze hun instemming met de resolutie moeten herroepen. De Raad gaf de verzekering dat hun niets zou overkomen, waarmee ze met tegenzin genoegen namen.

Gedeputeerde Staten werden ertoe gebracht de ontvanger Aysma opdracht te geven de afgesproken propijnen en verlopen huren van de kloostermeiers terstond in te gaan vorderen.³ En op 30 oktober vond op het Landschapshuis de publieke verpachting van de middelen plaats, die in alle rust verliep, wellicht dankzij de aanwezigheid van de pas gearriveerde compagnieën.

Verkoop van kloosterlanden

De middelen waren nu eindelijk en, naar de Raad hoopte, definitief ingevoerd en de kwestie van de kloostermeiers leek geregeld. De opbrengsten waren echter niet eens toereikend om de lopende betalingen te verrichten, laat staan om de enorme

² Reeds in 1591-1592 was hiertoe besloten, vgl. *CHB* IV, 807.

³ TR, GBF inv.nr. 2320 (res. GS 28 okt. 1637).

schulden af te lossen. Het volgende wat de Raad te doen stond, was dan ook het bevorderen van de verkoop van enkele eerder genoemde landschapsdomeinen, zoals het Nieuwe Bildt, het Slijk bij Dokkum,⁴ de heerlijkheid Visvliet én ten minste een deel van de kloosterlanden. De betreffende propositie werd op 3 november door de Raad op de Landdag gebracht, maar de behandeling zou ongetwijfeld weer veel tijd in beslag nemen, ‘dewijle men siet dattet hier met patientie moet gehaelt worden’. De Raad zou dus tegen heug en meug nog langer in het hoge Noorden moeten verblijven; de irritaties tussen de heren onderling over wie mocht vertrekken en wie nog moest blijven namen toe. Het was geen wonder, dat er steeds niet meer dan twee, drie of hooguit vier Raden van State in Leeuwarden aanwezig waren, want de collega’s in Den Haag wisten steeds alle mogelijke smoezen te bedenken om maar niet te hoeven gaan.⁵ Gelukkig was Van der Capellen weer gearriveerd, die vanwege zijn ervaring, kennis van zaken, doortastendheid én als vertrouweling van Frederik Hendrik in Leeuwarden zo goed als onmisbaar was. Aan Hendrik Casimir schreef hij onder meer dat zonder de aanwezigheid meer soldaten de kloosterlanden wel eens moeilijk verkoopbaar zouden blijken te zijn.⁶

In de propositie werd de volmachten dringend geadviseerd op zeer korte termijn geld beschikbaar te stellen, anders zouden er grote problemen ontstaan. Daartoe dienden zij hun ‘particuliere insichten’ terzijde te stellen, maar deze voerden vooralsnog de boventoon. Dat bleek op 10 november, toen Tjalling van Eysinga (de eerste volmacht van de eerst stemmende grietenij van het eerst stemmende kwartier) bij monde van een kamerbewaarder liet weten dat de Raad niet de moeite hoefde te doen om op het Landschapshuis te komen, want de volmachten werden volledig in beslag genomen door de ‘kuiperije van de vacante officien’. Drie dagen later kreeg

4 Zie over deze aanslibbing in het Dokkumerdiep: Schroor, *Geschiedenis*, 195-196.

5 Daarom werd een rooster of ‘Almanach’ opgesteld waarin werd vastgelegd dat drie heren elk drie maanden zouden blijven en dat elke maand één zou worden afgelost (zie JN, f. 37). De praktijk zou ook wat dit betreft weerbarstiger blijken te zijn.

6 Op 9/19 nov. 1637 schreef Van der Capellen aan Hendrik Casimir ‘dat ick wederomme in de provincie aengekomen bin ende de saken van deselve vinde voor ’t meerendeel in sodaniger staet als ick die hadde verlaten, de hoope om haer Hog. Mog. te doen hebben prestatie van de beloofde penninghen seer verachttert, de extraordinaris middelen voor mijn vertreck genochsam ingewillight wesende eintelick verpachtet met bijvoeginghe van eenighe species als hennip vlas etc. die groote onlusten in de steden maken, die wij soo veel doenlick soeken wech te nemen. De cloostermeiers tellen noch geen gelt. Den achterstant sal niet anders gevonden kunnen worden als uijt verkopinghe van eenighe domeijnen daertoe de volmachten beswaerlick te brengen sullen wesen. De middelen van contrainte sijn bij ons weinigh, sullen oock in dit stuck niet vorderlick wesen ende de koopers afkeeren. De heeren Raden sijn hier een tijtlanck ses geweest in ’t getal sonder meerder ernst [te] hebben kunnen gebruiken ende gevoechlicker d’autoriteit interponereen als ick met de twe die bij mij sijn. Wij sullen niettemin teneeren dit officie, ende soo onse inductie wat opereeren kan, gedencken om te spreken van redres in regeeringhe, ende herstellinghe van rust ende eenigheijt daer toe de presentie ende interpositie van U Excellentie ons ten hoochsten nootwendigh ende de provincie dienstigh wesen sal. Het waere wel te wenschen dat bij ’t sceiden van het leger wat meer crijghsvolx in de provincie gekomen waere, niet alleine tot sekerheijt ende faciliteeringhe van onse negotiatie, maer oock om te dienen tot versekeringhe van de koopers der domeijnen die daerof ’t ooghe sullen hebben om door de militaire hant tegens alle gewelt gemainteneert mogen worden’; KHA, AHC inv.nr. 102.

de Raad te horen dat de Landdag besloten had – de resolutie was te boek gesteld, maar nog niet getekend – om de impost op de grove waren af te schaffen. Het was een gevolg van een koehandel bij de kuiperijen om de ambten: de Steden hadden hun steun gegeven in ruil voor afschaffing.

In de Kamer van Oostergo, waar gekuipt werd dat het een lieve lust was, ontstond nog meer turbulentie toen Focco Aysma, de secretaris van Ferwerderadeel, er verscheen. Als gekozen volmacht was hij sinds het begin van de Landdag op 27 april nimmer op het Landschapshuis geweest om maar niet mee te hoeven beslissen over de middelen en de kloostermeiers. Nu er ambten te verdelen waren, kwam hij plotseling opdagen. De meeste volmachten, onder aanvoering van grietman Douwe van Aylva, wilden stante pede hun biezen pakken wanneer Aysma als volmacht aanbleef. Deze werd door de Raad op het matje geroepen, maar er viel niet met hem te praten: hem was nooit gevraagd om te komen of zoals andere absente volmachten met soldaten van huis gehaald, en hij weigerde de resolutie betreffende middelen en kloostermeiers alsnog te tekenen. Tegen het advies van de Raad in keerde Aysma terug in de Kamer van Oostergo, waar hij onbeschofte taal uitsloeg, vooral tegen Douwe van Aylva, die hij ‘olden kochler’ (‘kochelder’, iemand die aanhoudend kucht) en ‘olden Greyn’ (‘âld gryn’, gemeenlijk, knorrig mens) noemde. Hij snauwde Aylva toe dat deze wat hem betrof zijn neus wel in een ‘hontsneers’ (hondenanus) mocht steken, en ‘had hij hem buitendijks, soude hem wel anders bruien’ (wanneer hij hem buiten de Landdag te pakken zou krijgen, zou hij hem afranselen). Aysma werd daarop na veel heen en weer praten door de vier Leden van de Landdag als volmacht geroeyeerd.

Op affaires als deze kon echter geen gemakkelijksbelasting worden geheven. Op vrijdag 17 november werd de imposante staat van schulden, waaraan door de Raad in Leeuwarden lang was gewerkt, aan de volmachten gepresenteerd. Het totaal aan posten die op korte termijn beslist betaald moesten worden, bedroeg 2.565.772 gulden, waar de ‘merckelijcke’ schulden van vorige jaren en de niet geringe lasten van het lopende jaar nog bij kwamen. Er moesten dus onverwijld besluiten genomen worden om extra inkomsten te genereren. Maar er waren veel volmachten absent terwijl enkele wel aanwezige volmachten beweerden dat ze door hun achterban ‘niet genoegzaam gelast’ waren. Deze volmachten kregen tot dinsdag de tijd om betere en ruimere instructies te halen. De absenten zouden worden aangeschreven om te komen; wie op dinsdag niet aanwezig was zou met soldaten van huis worden gehaald. Aan de land- en waterpoorten van de stad werden soldaten geposteerd om volmachten die zonder toestemming van de Raad vertrokken tegen te houden, al waren ze bij de soldaten ‘alle niet bekent’.

Een ander probleem was de ontevredenheid in de Steden, vooral in Harlingen. Veel stedelingen bezaten landschapsobligaties maar ontvingen al lange tijd geen rente meer, waardoor deze en gene zelfs gebrek moest lijden. Onder de kooplieden en reders nam de angst toe dat zij met hun schepen en goederen in Holland voor de

Friese schulden aangehouden zouden worden. En dan waren er nog de klachten over de veel te zware imposten op de grove waren, met name op vlas, hennep, weedas, ijzer, kolen, tin en lood. Deze werden in Holland niet geheven, waardoor 'de neringe van scheepmaken en reedinge t'eenemaal sal verdorven worden'. Ook andere neringen leden er onder, en meer dan eens werd de Raad er door gecommiteerden uit de Steden op aangesproken, 'seggende dattet in verscheiden steden seer gevaarlijk staat, ook so dat bij so verre in enige geen soldaten waren, de Regeerders niet wel haars lijfs versekert soudén sijn'. De volmachten van de Steden kwamen eveneens melden 'dat niemant van heur en derft t'huis te gaan'. Zolang het probleem niet was opgelost, weigerden zij op de Landdag alle medewerking in andere kwesties. De Raad kwam daarop met een voorstel ter verlichting van de impost, dat door drie kwartieren werd geaccepteerd. De volmachten van Oostergo zaten nog steeds in de maag met diegenen van hun collega's, die de resolutie betreffende de middelen en de kloostermeiers nog niet hadden getekend, Frans van Eysinga voor Tietjerksteradeel en Joan van Roorda voor half Smallerland. Pas nadat de Raad beloofd had om deze beide heren eventueel door inkwartiering van soldaten tot ondertekening te dwingen, ging ook Oostergo akkoord, en werd bij decreet van 9 december de impost op de genoemde 'specien' van de grove waren afgeschaft.

Intussen trachtte de Raad de besprekingen over de verkopen zo goed en zo kwaad als het ging gaande te houden. Maar Westergo had bezwaren tegen verkoop van het Nieuwe Bildt (waarover een proces werd gevoerd voor het Hof)⁷ en Oostergo – Kollumerland voorop – tegen die van Visvliet. Beide kwartieren, met name Oostergo, waren tegen de verkoop van kloostersaten. Zevenwouden en de Steden eisten juist de verkoop, behalve van het 'Slijk' bij Dokkum, waarover die stad een proces begon voor het Hof. Een afzonderlijk probleem werd gevormd door de afkoop (op taxatie) van de huizen en dergelijke van de kloostermeiers en de melioraties (verbeteringen) die gedurende de afgelopen pachttermijn waren gerealiseerd (het betrof de kloostersaten van meiers die de nieuwe pachtvoorwaarden niet wilden aannemen). Pessimisten beweerden dat de afkoop in veel gevallen zo hoog zou uitvallen, dat er weinig voor het Landschap zou overschieten.

Op 22 november besloten de Staten de kloostersaten van de meiers die de nieuwe pachtvoorwaarden van 11 augustus niet wilden aannemen, te verkopen, met taxatie van de afkoop onder toezicht van het Hof. En na veel soebatten van de Raad tekenden vrijwel alle volmachten op 8 december 1637 eveneens de resolutie tot de verkoop van het Nieuwe Bildt, het Slijk bij Dokkum (beide zodra het Hof uitspraak

7 Over het verzet van de Bildtmeiers Sannes, *Geschiedenis* I, 188-226. Op 20 dec. 'is sententie Hof gepronuntieert tussen de gebruikers vande Nieuwe Biltlanden en de procureur generaal, daarbij de landschap gecondemneert is tot taxatie vanden Hove voor de relaxatie der landen te betalen de geboude huisingen en schuren c.a. sampt aande plantagie ten tijde vande plantingen gedaan, mitsgaders te voldoen de melioratien aangewendet voor so vele deselve naar lants costume niet en sijn verjaart. Verklarende de voors. gebruikers tot hunnen voorderen eis en conclusie so van dijken, vaarten, bruggen, sijlen, slijlroeden .. als andersins niet ontvangbaar ...'.

Afb. 19 Portret van Frans van Eysinga, grietman van Tietjerksteradeel, door Wybrand de Geest, 1634.

had gedaan), de heerlijkheid en erfgrietenij Visvliet en de klooster- en Landschapsvenen.⁸ Overigens werd ‘seer gedisputeert’ over de vraag of de koopsom met klinkende munt moest worden betaald of dat daarvoor landschapsobligaties (inclusief achterstallige rentebetalingen) mochten worden gebruikt. De Raad was vooral gebaat bij betaling in contanten, die dan direct in de generaliteitskas zouden kunnen vloeien. Veel volmachten daarentegen wilden – uiteraard met het oog op hun achterban – de vele particulieren die ooit geld aan de provincie hadden geleend genoegdoening geven. En wat het geldgebrek betreft werd nogal kortzichtig gesteld ‘dat se altijd meer goederen van kloosterlanden sullen kunnen verkopen’. De Raad, die betaling van ten minste de helft in contanten en de rest in obligaties bepleitte, trok aan het kortste einde. Aspirant-kopers van Landschapsdomeinen zullen dan ook links en rechts obligaties hebben opgekocht, ongetwijfeld onder de nominale waarde, om zo hun slag te kunnen slaan.

Aldus vond van 15 tot 18 januari 1638 op het Landschapshuis de openbare verkoping van de vier ‘percelen’ plaats. Het in 1600 bedijkte Nieuwe Bildt, verdeeld in 53 kavels en groot 1757 morgen (4394 pm) bracht in totaal 541.953 carolusgulden op. Kopers waren voor ruwweg 21 kavels afkomstig uit Friese regentenkringen, met als opvallende figuren raadsheer Gellius Jongestal (4½ kavel), Willem van Vierssen, oud-rentmeester der domeinen (4) en de militair Philippus van Boshuizen, die in 1644 grietman van het Bildt zou worden (2). Ongeveer tien kavels werden gekocht door zittende pachters.⁹

Hervormingsvoorstellen en belastingheffing

Hoewel aan Frederik Hendrik werd geschreven dat ‘de saken sich hier nu wel ende beter als voor desen laten aansien’, was de missie van de Raad in Friesland nog allesbehalve voltooid. Daarom werden de aanwezige volmachten op 8 december door de Raad bijeengeroepen – haastig, want velen wilden vertrekken –, om de nieuwe propositie van de Raad aan te horen.¹⁰ Daarbij presenteerde Van der Capellen een aantal concrete punten waarop de Landdag zo snel mogelijk resoluties moest nemen, zoals betaling van generaliteitslasten; handhaving van de ingevoerde middelen

8 CHB V, 438-440; ‘edoch, soo neffens het Nieuwe Bildt en ’t voorsz. Slyck eenige contraversie voorvalt, is mede geresolveert, dat de vercopinge van deselve twee perchelen sal worden opgehouden, ter tijt toe de differenten, dien aengaende, bij den Hove sullen sijn getermineert, ’t welke ten einde op het spoedichste solde mogen geschieden, is des Landschaps Advocaet gelasticht, alle devoiren aen te wenden, ten eynde de protesten, rede gemoveert ende noch te moveren, ten spoedichsten in state van visie te brengen; ende worden de Heren van den Rade Provinciael versocht, deselve ten spoedichsten te termineren;’ de ‘Conditien en voorwaarden’, ook van de verkoop van de ‘landen, die de meyers bij weygeringe van de betalinge der versochte drie jaer huyr tot een propyn geraken sullen te verlaten’, *ibidem*, 440-443 (8 dec. 1637).

9 Sannes, *Geschiedenis* I, 232 en 469-473.

10 SSO II, 473a-474a; TR, SHA inv.nr. 370.

door middel van de oprichting van een ‘camer van judicature in pachtsaken’; verkoop van ten minste twintig kloostersaten in elke grietenij en het opstellen van de consenten van het lopende jaar. Bovendien werd een overzicht van de inkomsten en uitgaven van het gewest gepresenteerd. Zo langzamerhand had de Raad namelijk genoeg inzicht in de chaotische Friese financiën gekregen om te kunnen aantonen dat er écht een structureel tekort was. De inkomsten bedroegen zo’n twee miljoen en de uitgaven tweeënhalf miljoen, zodat er op jaarbasis een tekort was van een half miljoen gulden (zie tabel 9 en bijlage 3).¹¹ En dan te bedenken dat bij de uitgaven alleen de verplichtingen jegens de Generaliteit en de rentebetalingen zijn meegerekend, en niet de kosten van het Friese overheidsapparaat, zodat het tekort in werkelijkheid nog veel groter zal zijn geweest.

Tabel 9 Staat van jaarlijkse inkomsten en uitgaven van Friesland, 1637

Inkomsten		Uitgaven	
floeren	800.000	Staat van oorlog 1621 vlg.	1.404.000
havenpachten	323.050	repartitie compagnie baron	
beestiaal	89.570	Charnace	30.000
turf en brandhout	26.390	Friese quote	513.119
gemaal	241.725	losrenten	303.088
ingebrouwen bieren	16.658	lijfrenten	200.732
grove waren etc.	49.000		
officiegeld	17.800		
klein zegel	18.779		
te collecteren vijf specien	300.000		
56ste en 30ste penning	P.M.		
stuivergeldten verpachte			
middelen	24.000		
domeinen en kloostergoederen	40.000		
propijnen	P.M.		
Totaal inkomsten	1.946.972	Totaal uitgaven	2.450.939
		Totaal inkomsten	1.946.972
		Jaarlijks tekort	503.967

Bron: bijlage 3.

Van der Capellen wilde de genoemde punten nog vóór het Kerstreces realiseren, maar dat lukte bij lange na niet. Sinds 9 december stond hij er alleen voor; pas op 4 januari zou er versterking van een andere raadsheer komen. Dat op 17 december de stadhouder weer in Leeuwarden terugkeerde – deze was sinds 22 mei afwezig ge-

11 Ook in afschrift in TR, SHA inv.nr. 370.

weest – maakte weinig verschil, want Hendrik Casimir liet zich meer dan eens excuseren om in het Collegie mee te vergaderen en hield zich voortdurend op de achtergrond. Maar het grootste probleem was en bleef de afwezigheid van een groot aantal volmachten. Vaak waren er vrijwel geen volmachten op het Landschapshuis te vinden, ondanks of juist dankzij de aankondiging dat de Raad er zou komen om de voortgang van de besluitvorming te bespreken. Weliswaar hadden de volmachten in dit jaargetijde veel last van ‘herde weder en grooten snee’ (wat ook gold voor eventueel te zenden soldaten), maar dat leek minder te gelden voor de reis naar huis dan voor de terugreis naar Leeuwarden. Daar stond tegenover dat de Landdag formeel al sinds 27 april 1637 bijeen was, en voor menige volmacht uit perifeer gelegen grietenijen was de aanwezigheid van één of twee dagen per week – helaas waren niet alle volmachten op dezelfde dagen aanwezig – gedurende zo’n lange periode een hele opgave. Van half december 1637 tot half januari 1638 was het Landschapshuis zo goed als verlaten. Ook daarna waren de volmachten – die op 3 januari waren beschreven – nog wekenlang bij lange na niet voltallig, en spraken velen bij aankomst al van vertrekken, ‘als off heur ’s lants regieringe niet en raeckte’. Een en ander gold ook voor het Mindergetal en zelfs voor Gedeputeerde Staten, die geacht werden elke dag te vergaderen.¹²

Desondanks trachtte Van der Capellen de beraadslagingen gaande te houden.¹³ Met Gedeputeerde Staten lag hij in de clinch over het in zijn ogen veel te trage uitvoeren van de Statenresoluties ten aanzien van de middelen en de betalingen aan de Generaliteit. Zo kwamen de propijnen van de kloostermeiers, die al met Kerstmis betaald hadden moeten zijn, ‘zeer slap’ binnen, maar Gedeputeerde Staten waren niet te bewegen soldaten te sturen. Toen hij op 10 januari 1638 werd geïnformeerd dat van de 89 kloostermeiers in Ferwerderadeel nog maar 20, en van de 59 in West-

12 Intussen ontving Hendrik Casimir brieven in verband met de magistraatsbestelling in de steden. Zo kreeg hij op 22 dec. 1637 van H. van Hittingha uit IJlst het advies dat burgemeester Bockema en Anne Hoijses geen geschikte kandidaten waren, omdat zij ‘mede principale belhamels zijn geweest van de nieuwe veranderinge der magistraten hier over twee jaren geschiet’. Van C. van Heerman en J. Veldtriel uit Dokkum kreeg hij informatie dat de juiste kandidaten ‘van kintsbeen in de gereformeerde religie opgevoet’ waren en de anderen geen ‘lieden van faetsoen’ waren, die ‘het huijs van Ætsma altijd als slawen gedient’ hebben. Zij zijn ‘oock van de troublen hoofden geweest ende hebben het volck aengevoert tegen haere wettelijcke magistraeten ende hoge overheijt volgens de lessen van haere meesters Ætsma’. Gerrijt Harmens ‘moet in sijn hart een papist sijn ende aflaet van den enen paep ofte van den anderen ontfangen hebben, de kercke ende het gemeene beste afbreuck te mogen doen, want in den eerste veranderinge heeft hij hem Arminiaens gehouden, ende is daer bij gebleven ter tijt toe Dominus Vincentius [Hempenius] van zijn predickstoel geiaegt is geworden duer het beliewen van zijn meester Ætsma, wien de selwige gesellen alle te saemen ad nutum onderdanich ende gehoorsaem waeren. Wt deesen ende andere saecken meer zal U Ed. believen te verstaen, hoe haest de goede saecke wederomme soude conen draijen tot een verkeerde regieringe, bij aldien dusdanige instrumenten de regieringe mochten gelaeten worden, want de diijwel is noijt gerust om sijn saet te saeijen’; KHA, AHC inv.nr. 111.

13 Aan Hendrik Casimir ‘in ’t leger’ schreef Van der Capellen op 3/13 jan. 1638: ‘De gemiscontenteerde hebben haer van de lantsdagh meesten tijt geabsenteert gehadt ende toonen niet anders als alleene met exclusae van haer partij te willen compareeren ende regeeren. Soo veel doenlick sullen wij alle nieuwicheden ende veranderingen tegengaen, maer onse macht is swack, sijnde niet dan twee Geldersche compagnien in ’t lant’; KHA, AHC inv.nr. 102.

dongeradeel veel minder dan de helft de propijnen betaald hadden, maakte hij zoveel misbaar dat ogenblikkelijk twee sergeanten met elk 24 soldaten naar beide grietenijen gestuurd werden, die op kosten van de kloostermeiers in herbergen in Ferwerd en Holwerd ondergebracht werden. Drie dagen later hadden in Ferwerderadeel 28 en in Westdongeradeel ook 28 meiers betaald en veel anderen de halve propijnen. Daarop werden op voorspraak van de grietmannen van beide grietenijen (Epo van Douma en Douwe van Aylva) de soldaten teruggeroepen, op belofte dat spoedig alles betaald zou zijn, ondanks het slechte weer, waardoor veel meiers 'van heur goet geen gelt weten te maken'. De twee sergeanten rapporteerden dat de manschappen door de hevige sneeuwval een zware tocht hadden gehad, en de eerste avond vooral in Ferwerd nogal 'moetwillig' in eten en drinken waren geweest. Een en ander had onder de bevolking veel kwaad bloed gezet. In Ferwerd waren ze zeer vijandig bejegend door secretaris Aysma. Kort na het inrukken van de soldaten had Henricus Busch, predikant te Nes, op de rechtsdag in Ternaard hevig gescholden op het sturen van de soldaten. Het was het werk geweest van grietman Aylva, zo had hij beweerd, en 'dat daarvan 60.000 gulden aan verteringen alhier souden gaan voor baker, brouwer en andere'. Door anderen in het gezelschap was geroepen dat men de 'schelmen' (de heren van de Raad) dood moest slaan. Busch werd voor Gedeputeerden, stadhouder, Raad van State en grietman Aylva geroepen. Hij bekende schuld, werd op het Blokhuis gebracht en enkele dagen later op borgtocht vrijgelaten.

Nu de Raad van State ruim een jaar in Friesland had gezeten en het functioneren van het Friese politieke bedrijf van zeer nabij en zelfs van binnenuit had meegemaakt, was het volstrekt duidelijk dat er met de Friese Landdag weinig of niets te bereiken viel, of de Raad nu hoog of laag sprong. Het stond voor Van der Capellen en andere heren van de Raad van State dan ook als een paal boven water dat ingrijpende bestuurlijke hervormingen absoluut noodzakelijk waren. De invoering van de middelen en andere met veel pijn en moeite door de Raad tot stand gebrachte maatregelen in dit 'ongestadige' gewest zouden immers met één pennestreek teruggedraaid kunnen worden zodra de heren de hielen hadden gelicht. Ook 'de goede patriotten oordelen dat sonder redres van abusen hier niet bestendigs blijven sal'. Onder de zittende volmachten gingen al stemmen op dat de middelen voor het reeds aangebroken jaar 1638 opnieuw moesten worden vastgesteld door de nieuwe Landdag, en dat de volmachten daartoe van hun 'gemeenten' – die als vanouds hier niets voor voelden – toestemming moesten hebben. Er zouden dan weer volmachten worden gekozen die aan hun achterban de afschaffing van de middelen hadden beloofd. Het gehele werk van de Raad zou dan volledig op losse schroeven komen te staan en men zou van voren af aan moeten beginnen. Dat zou een ramp zijn, niet alleen voor Friesland, maar voor de gehele Republiek, want dan was niet onwaarschijnlijk dat de andere gewesten het voorbeeld van Friesland zouden volgen, met alle gevolgen van dien.

Tijdens het Kerstreces had Van der Capellen een stuk geschreven over de nood-

zakelijke bestuurshervormingen, dat hij ook aan de stadhouder had laten lezen, en waarover de huidige Landdag een besluit diende te nemen.¹⁴ Toen op 13 januari bleek dat de volmachten moeilijk bijeen te krijgen waren en vele aanwezigen huiswaarts wilden gaan om niet terug te keren (men was van mening dat de tijd gekomen was om een nieuwe Landdag uit te schrijven), werden zij in allerijl opgetrommeld. In de plenaire vergadering las Van der Capellen de nieuwe propositie voor, waarin in heldere, rake en niet mis te verstane bewoordingen de politieke inertie aan de kaak werd gesteld.¹⁵ Gehekeld werden de veel te lange en dus kostbare Landdagen, het prevaleren van eigenbelang boven algemeen belang, de misbruiken die gepraktiseerd werden ‘onder schijn van voorstant van de Vrijhey’, en het vergeven van ambten niet aan de meest bekwame kandidaten, maar ‘na dat de cuyperie best ghedreven kan worden’. Er waren zelfs ‘verscheydene aensienlijcke Ingesetenen’ die liever hun bezit wilden verkopen en vertrekken dan in deze provincie te blijven, omdat ze bevreesd zijn ‘dat dese passien om eygen eere en baet noch eyndelijck sullen uybarsten tot henluyden totale oppressie, openbare Vijantschap ende bloetstortinghe’.¹⁶

14 JN, woensdag 3/13 jan. 1638: ‘Sijnde bij de heer van Capellen uit de stukken voor desen overgelevert en enige concepten van reformatie van regeringe getrocken sodanige pointen daarna een Reglement tottet kiezen van volmachten, afdoen vande procuratien, en besoigneren op de Landdagen, ook vasthoudinge van de gemene lopende middelen, en beneficiëren van dien, mitsgaders tvergeven van ampten, en daervan te weren de grietluiden, vermits seker tractement, soude dienen gemaect en vastgesteld te worden. Is daarop ook met SG gecommuniceert, en daervan dubbelt aen deselve gegeven, om te examineren, met d’een en d’ander ook te communiceren, en alsdan naerder te letten wat daerin ten gemenen beste deser provincie voorts sal dienen gedaen te worden’. In het stadhouderlijk archief bevindt zich een eerder concept, ongetwijfeld afkomstig van de Raad van State, met in de marge enkele amendementen waarschijnlijk van de stadhouder, alsmede drie andere concepten met kanttekeningen, die meer overeenkomen met het reglement zoals dat in 1640 werd aangenomen. Op een vrijwel gelijkluidend afschrift van de ‘pointen’, zoals die op de Landdag gepresenteerd zouden worden, is in margine geschreven ‘bij w. Sijne Excell. Grave Hendrick van Nassau selver geconcipeert anno 1640’; TR, SHA, inv.nr. 321 (in omslag ‘1640’). Zie voor de bovengenoemde ‘stukken voor desen overgelevert’ hoofdstuk 6 noot 84. Tot de ‘concepten van reformatie van regeringe’ kunnen vier anonieme en ongedateerde stukken worden gerekend (TR, SHA inv.nr. 370). De ‘Memorie van eenige andere voorslaghen’ komt ook in het Journaal van de Raad van State voor, zie hoofdstuk 7 noot 28. De ‘Provisionele voorslagh, om naar behoren in de respectieve grietenijen en dorpen de stemmen op te nemen’ is onvoltooid. Het ‘Project ende opstel van eenige pointen ... tot redres van den gemeenen staet deser provincie’ is uitvoeriger. Enkele punten: geregistreerd moeten worden alle ‘schotschietende plaetsen’, die ‘sedert 40 of 50 jaeren herwaerts de possessie hebben gecontinueert, toebehorende edelen ende eijgenerfden, t’sij papisten ofte gereformeerden, omme bij veranderinge van eijgenaer of desselfs religie van haer recht niet versteken te worden’. Niemand behoort te compareren, ‘ten sij hij effective in bonis heeft ten minsten 10.000 gulden ... ende dat hij boven de vijftientwintich jaeren out sal moeten sijn’. In een tweede ‘Provisionele voorslagh’ wordt geconstateerd ‘dat door d’ongeregelde sucht tot eijgen baet ende eere dese provincie dus lange grooten ondienst heeft ontfangen, ende alsnoch in onrust gehouden wordt, met vreemde onderkruipingen, ligues ende scheuringe der leden, die meest in Oostergoe ende Westergoe in swanck gaen, bij faulte van goede ordre int vergeven van ambten’, en dat ‘daertegens soo veel mogelijk dient versien te worden’. Zo moet voor ambulatoire ambten een termijn van drie jaren gelden en zal iemand alleen om wettige redenen uit zijn ambt worden ontzet. De ‘buijtenlantsche’ ambten mogen maximaal zes jaar bediend worden, ‘in conformité van andere provincies’. In Oostergo en Westergo moeten de ambten worden gedistribueerd zoals in Zevenwouden gebruikelijk is. Gedeputeerde Staten moeten ‘pertinente registers’ opmaken van ‘alle soodanige plaetsen ende personen als naar ordre van ’t lant gequalificeert gevonden worden om stemminge te doen tot volmachten ten lantsdaghe’.

15 TR, SHA inv.nr. 370.

16 Ook bij SSO II, 581a-581b; TR, SHA inv.nr. 70-17.

Vervolgens las Van der Capellen het door hem opgestelde hervormingsvoorstel voor,¹⁷ dat uit 39 punten bestond. We noemen hier de belangrijkste. De Landdag mag alleen door Gedeputeerde Staten worden beschreven. Dat moet elk jaar gebeuren tegen 1 februari, en de Landdag mag niet langer dan zes weken duren. Zo nodig mag voor niet meer dan veertien dagen een extraordinaris Landdag uitgeschreven worden (1). Alle schotschietende plaatsen, die vanouds recht tot stemming hebben gehad en in eigendom zijn van edelen en eigenerfden, dienen te worden geregistreerd. De registers worden op ieder dorp door de dorpsrechter bewaard, 'om in het stemmen daarop te letten', en een afschrift moet ter beschikking van Gedeputeerde Staten worden gesteld (2). De stemceduls (hier in de betekenis van schriftelijke last- of kennisgevingen van de eigenaars van schotschietende plaatsen¹⁸) moeten op de dag van de stemming in aanwezigheid van de dorpsrechter worden ondertekend, waarbij de meeste stemmen zullen 'prevaleren'. Daarbij dient op elke stemcedul door een Gereformeerd predikant of twee ouderlingen aangetekend te worden dat de betreffende eigenaar een vijand is van de Spanjaarden en een liefhebber van de Gereformeerde religie (3). Papisten (van doopsgezinden en andere protestantse dissenters werd niet gesproken) en meiers van klooster- en kerkelanden mogen niet stemmen of zich in de kerken waar de stemmingen worden gehouden zelfs maar laten zien, op straffe van 25 goudgulden (4). Predikanten en voogden van gast- of weeshuizen kunnen voor hun pastorieën en landerijen slechts één stem uitbrengen (6). De volmachten van Het Bildt (dat als grietenij deel uitmaakte van Westergo) hebben op de Landdag alleen het recht mee te praten over consenten en belastingkwesties en mogen zich verder niet bemoeien met andere zaken (8). Op de Landdagen worden alleen edelen, eigenerfden en stadsregenten toegelaten. Zij moeten belijdend lidmaat zijn van de Gereformeerde religie en een door de ontvanger-generaal ondertekende acte kunnen overleggen, waaruit blijkt dat hun grietenij of stad de bijdrage 'in 's Landts middelen ende contributien' tot 1 november van het voorafgaande jaar betaald heeft (9). De volmachten dienen ten minste 24 jaar oud te zijn en een bepaald minimum aan pondematen in bezit te hebben.¹⁹ Verder moeten eigenerfden hun recht van eigenerfde kunnen bewijzen tot in de tweede graad (10). In de procuraties van de volmachten moet de clausule worden opgeno-

17 'Voorslag in gevolge van de propositie bij de Raad van State gedaan op den 13/23 jan 1638 in de vergaderinge vande EMH Staten van Friesland voorgelagen tot wegneming van de abuisen stabilisement van eene wettelijke regeringe behoudenisse vande diergekochte vrijheit en eens aangenomene christelijke gereformeerde religie, en voorts de gemene welstant en rust deser provincie'; ook bij SSO II, 581b-583b.

18 Zie hoofdstuk 8 noot 85.

19 In het voorstel, zoals dat op de Landdag werd ingebracht, werd dit niet gespecificeerd, wel in een eerder concept (zie noot 14): zij moesten in de hoge kwartieren 30, in de lage 20 en in de Wolden 10 floeren schieten volgens de limietscheiding van 1634 (zie hoofdstuk 4 noot 72), waarbij de stadhouder suggereerde 'NB. in plaats van 30 floeren een besloten plaats schietende omtrent 20 floeren'. Bovendien moesten de volmachten van de Steden gegoed zijn voor ten minste 6000 gulden. Daarbij gaf de stadhouder in de marge 'te bedencken off niet beter sij dat in plaats van de 6000 g. gesteld werde: gequalificeert volgens de respective reglementen der Steeden, bij den Raedt van State gemaect ende bij Haer Hoochm. geapprobeert'.

men dat zij beloven om dit Reglement na te komen en te helpen nakomen en de ingewilligde en nog in te willigen middelen te handhaven (11). Alle procuraties worden voortaan volgens een vast formulier opgemaakt (12). Stadhouder en Gedeputeerde Staten zijn verplicht te controleren of de procuraties conform dit Reglement zijn en doen van dit onderzoek binnen drie dagen na inlevering uitspraak (13). Tegen deze uitspraak kan in beroep worden gegaan bij Gedeputeerde Staten en twaalf beëdigde Reviseurs, geloot uit de volmachten van de oude Landdag, alsmede twee uitgelote Raadsheren. Gezamenlijk buigen zij zich over het beroep en doen na drie dagen uitspraak (14, 15, 16). Volmachten mogen, nu de Landdag niet langer dan enkele weken zal duren, zich niet laten substitueren. De stemmen van absente volmachten zullen als vóórstemmend worden gerekend (17). Personen die geld trekken 'uyt 's Landts kiste', ook schrijvers (van compagnieën) en collecteurs, alsmede grietenij- en stadssecretarissen, mogen geen volmacht ten Landdage zijn of Gedeputeerde of Rekenmeester worden (18). Bij het begin van de Landdag zullen de volmachten door Gedeputeerde Staten worden beëdigd.

Na opening van de Landdag worden door Gedeputeerde Staten de op de Landdag te behandelen onderwerpen (de 'propositie') ingebracht. De generale petitie van de Raad van State moet echter met voorrang worden behandeld, totdat de consenten zijn gedragen (19, 20). Bij het begin van de Landdag moet er een door de Rekenmeesters opgemaakte staat van inkomsten en uitgaven beschikbaar zijn en moeten de rekeningen van de ontvanger-generaal tot de eerste november van het voorafgaande jaar gesloten zijn (21). Gedurende de beraadslagingen betreffende de consenten zal niemand van de Landdag mogen vertrekken, op boete van 50 goudgulden (22). De resoluties, genomen bij eenparige of de meeste stemmen in de respectieve Kamers en 'Staetswijse' op de Landdag als geheel, moeten in elke Kamer ondertekend worden door twee volmachten en door de landssecretaris in de gebruikelijke volgorde van stemmen. Wie weigert te tekenen (bijvoorbeeld omdat hij tegen de resolutie is) zal van de Landdag worden verwijderd en door de procureur-generaal bij het Hof worden aangegeven om hem inhabel te laten verklaren op Landdagen te compareren (23). Ambten mogen alleen aan bekwame personen worden opgedragen. Daartoe dienen alle misbruiken, die dit beletten, zoveel mogelijk weggenomen te worden, 'specialijken d'ongeregelde verteringen, ongeoorloofde verbintenissen, lichtveerdige beloften, ende andere quade practijken daer mede de Kuperijen (soo men 't noemt) gedreven worden' (24). Degene die door corruptie in het dingen naar een ambt zijn stem beloofd heeft, zal bij het Hof worden aangeklaagd teneinde onbevoegd te worden verklaard om volmacht ten Landdage te kunnen zijn (25). Alle ambulatoire ambten en commissies zullen worden bekleed voor drie of vier jaar (26). Volmachten, die op de Landdag zijn gekomen door beloften geen nieuwe, 'onnodige' belastingen op te zullen leggen, door te beweren dat het overheidsgeld verkwest en slecht beheerd wordt, en door het zwart maken van volmachten die wél met de middelen instemmen, moeten van de Landdag geweerd

en als vijanden van het Land gestraft worden (27, 28). Alle ambtenaren moeten bezweren dat zij alles in het werk zullen stellen om de ingevoerde middelen te handhaven (30). Gedeputeerde Staten zullen nooit als college met reces mogen gaan en elke dag moeten er ten minste zes Gedeputeerden present zijn (32). Alleen de volmachten die op de Landdag aanwezig zijn geweest krijgen vacaties (presentiegelden) uitbetaald, en wel voor maximaal zes weken voor de ordinaris en twee weken voor de extraordinaris Landdagen (35).²⁰

Opvallend is dat er geen enkele maatregel werd voorgesteld om de grietmannen van de Landdag te weren of op een andere wijze hun macht te breken. Van der Capellen had het overwogen,²¹ maar zal er van hebben afgezien om de haalbaarheid van zijn voorstellen te vergroten. In de tweede plaats valt op dat er in vergelijking met de mislukte hervormingen van 1627 veel minder nadruk ligt op de bestrijding van kuiperijen en veel meer op het functioneren van de Landdag. De achterliggende gedachte zal zijn geweest dat strengere regels en grotere duidelijkheid in de procedures vanzelf minder gekuipten gevolg zouden hebben. Overigens werd de belangrijke bepaling dat de volmachten voortaan zonder last of ruggespraak moesten compareren, vastgelegd in het ontwerp-formulier voor de procuraties (artikel 12), waarin expliciet werd vermeld dat de volmachten de middelen moesten handhaven en verder 'sonder enige ruggespraak, substitutie of restrictie' moesten worden afgevaardigd.

Overigens bevindt zich in het stadhoudelijk archief nog een eerder en ongedateerd concept, afkomstig van de Raad van State,²² met in de marge in pen en potlood enkele amendementen en aanvullingen, ongetwijfeld van de hand van de stadhouder. Het bevat belangrijke bepalingen die niet in het definitieve voorstel aan de Landdag werden opgenomen. Zo werd in dit concept bepaald dat sates, die in de hoge kwartieren niet tenminste tien, in de lage vijf en in de Wolden twee of tweeënhalf floeren schieten (aan floerenbelasting betalen) 'voor gheen schotschietende, ende stemhebbende plaetsen sullen gehouden worden'.²³ De stadhouder kwam met het voorstel dat volmachten in de grietenij waarvoor ze gekozen werden, ook hun 'fixum domicilium' moesten hebben, dus woonachtig moesten zijn. Opvallend is ook de bepaling, dat voor de ambtenbegeving in Oostergo en Westergo een reglement moet worden beraamd zoals dat in 1635 in Zevenwouden is ingevoerd. Ten slotte vroeg de stadhouder zich af of de grietmannen van de op de Landdag te ver-

²⁰ Verder werd door Van der Capellen nog voorgesteld om de volmachten, die 'goede ijver ende dienst' hebben bewezen met 'het redden van haar Vaderland' door mee te werken aan de invoering van de middelen en het besluit om kloosterlanden te verkopen, admissibel en 'inreprochabel' (verschoonbaar) te laten verklaren voor de komende Landdagen, wat inhield dat zij als volmachten toegelaten mochten worden, ofschoon zij (bijvoorbeeld als rooms-katholiek of kloostermeier) niet aan de voorwaarden voldeden om toegelaten te kunnen worden.

²¹ Zie noot 14.

²² Het handschrift van de hoofdttekst is onmiskenbaar dat van Eyckbergh, secretaris van de Raad in Friesland.

²³ Art. 18; volgens de limietscheiding van 1634, zie hoofdstuk 4 noot 72.

delen ambten uitgesloten zouden kunnen worden, of in elk geval van het ambt van Gedeputeerde Staat.²⁴

De Raad verzocht de Landdag een commissie in te stellen om de voorstellen in eerste instantie te beoordelen en een advies uit te brengen aan de kwartieren. Daarnaast werd in overweging gegeven om buiten de Landdag om ook het oordeel te vragen van een aantal gekwalificeerde edelen en eigenerfden. Een en ander had heel wat voeten in de aarde. Dat kwam vanwege de chronische afwezigheid van nu deze en dan gene volmacht, vooral in de Kamers van Oostergo en Zevenwouden (er werd weer flink bedreigd met het sturen van soldaten) en door de grote verdeeldheid onder de volmachten over de voorstellen. Elk bezoek van de Raad aan het Mindergetal of aan de Kamers begon dan ook steevast met 'beklag over 't langzaam voortgaan der besogne' en over de afwezigheid van vele volmachten.

Westergo en de Steden kozen na veel heen en weer gepraat gecommiteerden en na enig geruzie werd dit ook gedaan door Oostergo.²⁵ Westergo en de Steden waren bereid een aantal edelen en eigenerfden op te roepen, maar dan slechts een beperkt aantal van de meest gekwalificeerde (dus de rijkste, mits gereformeerd) en ondertussen wilden ze alvast beginnen met de beraadslagingen over de voorstellen. Oostergo daarentegen was op dit punt sterk verdeeld, de volmachten spraken 'dat-tet in heur Camer al wilt werck is'. De meesten wilden aanvankelijk dat alle edelen en eigenerfden, zonder een minimumeis te stellen aan goeieheid, hun grieven en klachten zouden kunnen inbrengen. Het was immers een kwalijke zaak, zo sprak Tjalling van Eysinga, die zich in dit kwartier als altijd behoorlijk liet gelden, dat 'den eenen Officier den anderen soude willen reformeren'. Pas wanneer de klachten van de buitenstaanders aan een nauwgezet onderzoek zouden zijn onderworpen, wilden ze gaan delibereren over het voorstel van de Raad. Een grote minderheid was echter van mening dat dit alleen maar chaos zou kunnen veroorzaken en de Raad was het hier mee eens. Sommige volmachten, zo rapporteerde de Raad aan Den Haag, waren namelijk nog steeds afhankelijk van de gunsten van katholieken en kloostermeiers, en deze volmachten probeerden door hun onmogelijke voorstellen de zaak te dwarsbomen. Anderen dachten juist van de uitsluiting van katholieken en kloostermeiers te kunnen profiteren. In elk geval werd er al druk gekuipd om de zetels van de volmachten op de volgende Landdag. Overigens wilden de volmachten van Oostergo, tot verbazing van de Raad, in tweede instantie toch liever 'alles laten so alst nu is', afgezien van de maatregelen tegen te lange Landdagen.²⁶

²⁴ Zie tevens noot 19.

²⁵ Voor Westergo: Ulbe van Aylva (zoon en in 1639 opvolger van Epe, grietman van Baarderadeel) en Regnerus Bruynsma (oud-secretaris van Hennaarderadeel), voor de Steden: dr. Jacobus Hilbrants van Harlingen en oud-raadsheer Gellius Jongestal en voor Oostergo: Tjalling van Eysinga (als substituut voor grietman Epo van Douma van Ferwerderadeel) en Hebbe Taekes Wolckama van Leeuwarderadeel.

²⁶ In het resolutieboek van Oostergo verklaarden de volmachten van dat kwartier op het punt van de reformatoire artikelen 'te persisteren bij de olde voet van regieringe dus lange alhier te lande gebruijckt, niettemin presenteren bereijdwillich te zijn, omme die middelen rede gearresteert te maintaineren ende beneficiëren om also te

Zevenwouden, dat voor de Raad tot dusver altijd de minste hoofdbreken had opgeleverd, vormde een probleem apart. In dit kwartier was niet de onderlinge verdeeldheid de grootste hindernis, maar juist de eensgezindheid. Zoals we gezien hebben hadden de volmachten – in casu de grietmannen – van Zevenwouden in 1635 afgesproken om de ambulatoire ambten waarover hun kwartier de beschikking had volgens een vaststaand rooster, een ‘almanak’, te verdelen. Het resultaat hiervan was dat de overwegend niet-adellijke grietmannen het in dit kwartier volledig voor het zeggen hadden gekregen en dat de kuiperijen om de ambten hier tot het verleden behoorden. Geen wonder dat ‘die van de Wolden schijnen te vreesen de Reformatie, om de Grietluiden ende heuren Almanack van d’Ampten niet te kort te doen’. Op 2 februari namen de volmachten van Zevenwouden dan ook unaniem een resolutie aan, waarbij zij de voorstellen van de Raad van de hand wezen. Zij beweerden ‘dat sij in heur Ghoe enig en in ruste sijn, en dat heur dit werk daarom niet en raakt’, met belofte evenwel dat zij alle moeite zouden doen om de middelen ook in de toekomst te handhaven en de gewone Landdagen niet langer dan zes weken te laten duren.²⁷ Vervolgens bleven zij, met het slechte weer als bondgenoot, lange tijd weg van de Landdag.

Er werd door de Raad ook nog een ‘Memorie van eenige andere voorlagen’ naar voren gebracht, die blijkbaar afkomstig was uit de koker van de edelen en eigenerfden die zich al veel eerder tot de Raad hadden gericht. In dit voorstel compareren voor de grietenijen geen gekozen volmachten op de Landdag, maar alle edelen en eigenerfden die zich daartoe geroepen voelen en die in enige grietenij ‘gequalificeert ten regarde van de religie ende goederen’ zijn. Zij komen uit eigen hoofde, dus zonder procuratie, en verblijven geheel op eigen kosten. Ongeacht het aantal personen dat op komt dagen heeft elke grietenij twee stemmen: één voor de edelen en één voor de eigenerfden.²⁸ De motivatie was om de ‘regeringe te reduceren (sic) ende te behouden op den ouden voet, recht ende lustre van de orginaire Staten, bestaende in de landen uyt Edelen ende Eygenerffden’. Aldus zouden problemen die het gevolg waren van de veelvuldige wisseling van volmachten voorkomen, lange Landdagen vermeden en misbruiken weggenomen kunnen worden. Schuldig aan deze misbruiken zijn immers degenen die de ‘gemeenten’ op het platteland proberen te verleiden ‘met maeltijden, verteeringen, verbintenissen, dreygementen ende allerhande practijcken, die in andere provincien ongehoort sijn’, om op die wijze ‘door stemminge van de rouwe gemeente voor een jaer op den Lantsdagh gecommitteert te worden’. Wanneer daarentegen alleen de rijkste edelen en eigenerfden, die onder

mogen maken corte lantsdagen’; TR, GBF inv.nr. 1805 z.f. (15 febr. 1638).

²⁷ Afschrift in TR, SHA inv.nr. 370.

²⁸ De ‘Memorie’ (2 febr.; ook in TR, SHA inv.nr. 370) blinkt niet uit in helderheid en is duidelijk niet door de Raad opgesteld. Onduidelijk is bijvoorbeeld of dit voorstel inhield dat in bijvoorbeeld de Kamer van Oostergo, waar elf grietenijen waren, nu 22 stemmen werden uitgebracht, elf voor de edelen en elf voor de eigenerfden, of dat de grietenijen als geheel bleven stemmen. De praktijk was tot dusver dat ook ‘halve’ grietenijen konden stemmen, en dat betekende dat er inderdaad 22 stemmen werden uitgebracht.

de goegemeente genoeg gezag en prestige hebben en dat niet hoeven te bewijzen door onder de 'rouwe gemeente' stemmen en gunsten te verwerven, tot de Landdag worden toegelaten, worden deze problemen voorkomen.

Ook de heren van de Raad zullen het onbestaanbaar hebben geacht dat de meeste Friese regenten, om zich in hun positie te kunnen handhaven, van jaar tot jaar geheel afhankelijk waren van het rapaille, kortom, van 'democratie' in de zeventiende-eeuwse, pejoratieve betekenis. Uit hun brieven aan de collega's in Den Haag en aan Frederik Hendrik – geïnspireerd in het journaal van Eyckbergh – blijkt dat dit 'aristocratische' voorstel hun voorkeur had, 'ten besten van de provincie', ongetwijfeld omdat Friesland dan in politiek opzicht meer in de pas zou lopen met de overige gewesten. Gerapporteerd werd verder dat vele volmachten 'in 't particulier' zeiden dat zonder politieke hervormingen de ingevoerde middelen geen overlevingskansen hadden, en dat door het volk, vooral in de steden, geroepen werd om reformatie in de plattelandskwartieren. Voor deze 'vox populi' bleven de volmachten, zodra zij op het Landschapshuis waren, echter zo doof als een kwartel. Van de edelen en eigen-erfden die in een eerdere fase met vrij vage voorstellen gekomen waren, werd overigens weinig meer vernomen. Op 10 februari kwamen twee edelen en een eigenerfde, Glins, Bootsma en Kingma,²⁹ bij de Raad om te vertellen dat ze blij waren met de hervormingsvoorstellen, en dat ze net als alle andere 'goede patriotten' hoopten dat de 'vuyle kuyperijen' eindelijk werden geweerd. Ze hadden wel eerder iets van zich willen laten horen, maar omdat 'sommige heur daarover bekladden metten naam van Doleanciers, dattet daarom is nagelaten, also vele wat scrupuleux sijn'.

Wekenlang werd over de voorstellen gesteggeld en werd door de Raad (of eigenlijk door Van der Capellen, die er van 18 februari tot 8 maart weer alleen voorstond) gelobbyd, zonder dat men een stap verder kwam. De meeste volmachten wilden de Landdag beëindigen en bleven in steeds groter getale weg. Er werden soldaten in gereedheid gehouden om absente volmachten van huis te halen, maar Gedeputeerde Staten voorkwamen dat ze werden gestuurd. Tussendoor probeerde Van der Capellen nog de aandacht van de volmachten te trekken voor het financiële tekort over het jaar 1637, en ried hij hen aan 'noch een goede partije kloostersaten te verkopen', maar het was vergeefse moeite.

Omdat de middelen beslist zekergesteld moesten worden, formuleerde de Raad op 1 maart een concept-resolutie betreffende het 'maintien der middelen'. Alle volmachten, ambtsdragers en de Gedeputeerden dienden een eed af te leggen op de handhaving en strikte inning volgens de lijsten van alle aangenomen en nog aan te nemen 's lands middelen en impositien' en de vervolging van alle overtreders en fraudeurs. Degenen die kwaad spraken van volmachten die met de invoering van de middelen hadden ingestemd, moesten onbevoegd worden verklaard om ambten te bekleden. Gedeputeerde Staten moest bovendien gelast worden om in de beschrij-

29 Waarschijnlijk Laes van Glins, Abbe van Bootsma en Saeckle thoe Kingma.

vingsbrieven voor de nieuwe Landdag de bepaling op te nemen dat de volmachten de ingevoerde middelen dienden te handhaven en dat de volmachten zonder last of ruggespraak moesten worden gekozen. Alleen volmachten die een procuratie konden overleggen naar het voorgeschreven model, mochten vergelijken.

Schoorvoetend werd de resolutie door enkele volmachten ondertekend, maar bij anderen – die ertoe geen last zeiden te hebben en volhielden dat het op de volgende Landdag moest worden behandeld – moest het voor de halsdeuren vandaan worden gehaald. De volmachten van Westergo verklaarden gebonden te zijn aan hun procuratie en durfden niet te tekenen omdat ze dan bij de ‘gemeente’ verdacht zouden worden gemaakt. Enkele ‘goetwillege’ volmachten van Oostergo spraken in privé-gesprekken de vrees uit dat zij na het vertrek van de Raad de kop van jut zouden worden, want er werd al rondgebazuind dat de Raad niet terug zou keren, en dan zou ‘de confusie groter vallen als oyt’. De volmachten van de Steden waren bovendien van mening dat ten plattelande de belasting op het gemaal slap werd geïnd, dat er tegen ‘sluycken’ (smokkelen) niet werd opgetreden, en dat er op het platteland nog ‘ongeprievilegieerde’ wagen functioneerden. De grootste ergernis wekte het feit dat de molens op het platteland, die per halfjaar geen driehonderd gulden voor het gemaal opbrachten, gewoon doormaalden en niet, zoals bepaald was, buiten werking werden gesteld. Daarom weigerden de volmachten van de meeste steden te tekenen. Zij verklaarden ‘dat dit het werk is van de nieuwe landdag, want dat zij de middelen voort jaar 1637 hebben ingewilligt, en dat de volgende voor dit jaar sulks ook moeten doen’. Enkele steden werden omgepraat, maar Leeuwarden, Bolsward, Sneek en Harlingen bleven weigeren.³⁰

Op zaterdag 10 maart 1638 verklaarden de heren van de Raad – inmiddels was Van der Capellens collega Hillebrant Gruys in Leeuwarden gearriveerd – naar Den Haag te zullen vertrekken om daar rapport te doen. De Landdag van 1637 werd eindelijk gesloten. Samen met de Gedeputeerden en de stadhouder – die nu ook zou vertrekken – werd de beschrijvingsbrief voor de nieuwe Landdag (die op 2 april zou beginnen) en het formulier van de procuratie conform de resolutie opgesteld.³¹ Die resolutie was op dat moment door alle volmachten ondertekend, behalve door die van de genoemde steden en vier grietenijen in Oostergo. Afgesproken werd dat op elk van de weigerachtige volmachten een tiental soldaten zou worden afgestuurd; de soldaten vertrokken nog die middag.

’s Zaterdags en ’s zondags werd op de valreep nog van alles door de Raad geregeld. Enkele steden, Leeuwarden voorop, waren niet tot tekenen te brengen voordat ze in de kwestie van de molens ‘satisfactie’ hadden gekregen. Daarom gaf de Raad opdracht aan een deurwaarder om in de gehele provincie met soldaten rond te

30 Afschrift in TR, SHA inv.nr. 370.

31 TR, GBF inv.nr. 2320 f. 52r (res. GS 10 maart 1638); CHB V, 443-445. In de beschrijvingsbrief werd expliciet verwezen naar de Statenresoluties van 22 febr. 1616 (tot wering van papisten) en 8 febr. 1637 (tot wering van kloostermeiers).

gaan, om van alle molens die het laatste halfjaar geen 300 gulden in het gemaal hadden opgebracht, de ‘spillen of ijsers’ (die dienden om de molensteen in gang te zetten) in beslag te nemen en deze op het Collegie te brengen. Daarop gingen Van der Capellen en Gruys naar het stadhuis van Leeuwarden, waar het stadsbestuur nogal sceptisch reageerde: zodra de heren van de Raad de hielen hadden gelicht, zo beweerden ze, zouden de Gedeputeerden de maatregel aan hun laars lappen, ‘tot al te grote kwetsinge der Steden, die de middelen wel opbrengen, en de landen niet’. Pas toen de heren van de Raad de verzekering gaven dat ze terug zouden keren, eventueel met soldaten, en ook aanwezig zouden zijn bij de aanstaande verpachting van de middelen, werd de resolutie door de Leeuwarder volmachten getekend. De dagen daarop volgden de andere weigerachtige grietenijen en steden.³²

Op het laatste moment bleken Gedeputeerde Staten de heren van de Raad nog even te willen spreken. Ze bedankten de heren voor alle moeite die zij zich hadden getroost ‘ten gemeenen beste van de provincie’ en ‘redres van de verloopen saken’, maar verklaarden vooral gekomen te zijn om te vragen of de Raad hen niet in de steek wou laten. Zelf waren ze nog niet tot een krachtig optreden in staat – de intentie was er dus wel – en daarom werd de Raad dringend verzocht tegen de aanstaande Landdag opnieuw met enkele heren naar Leeuwarden te komen. Volgens secretaris Eyckbergh werd de Gedeputeerden daartoe ‘goede hope ende vertroostinge’ gegeven. ’s Avonds werd nog afscheid genomen van de stadhouder, die eveneens de hoop uitsprak dat de heren terug zouden komen. Op dinsdag 13 maart konden de heren Van der Capellen, Gruys en Eyckbergh dan eindelijk vertrekken. De dispensier, de bottelier en een bode bleven achter, met opdracht om ‘te vernemen wat hier passeert, en tselve over te schrijven’.

Aangekomen in Den Haag werd door Van der Capellen in de vergadering van de Staten-Generaal uitvoerig gerapporteerd wat door de Raad in Friesland was gedaan en wat er nog te doen stond. De verkopen van domeinen en dergelijke hadden ‘negen a tien tonnen gouts’ opgebracht, maar de koopsommen waren voornamelijk betaald met landschapsobligaties en achterstallige rente. Om de overige schulden af te betalen was het nodig om nog twee- à driehonderd kloostersaten te verkopen. De gemene middelen waren ingevoerd, maar Hunne Hoogmogenden werden er aan herinnerd dat dat ook in 1626, 1632 en 1634 gedaan was. Om te voorkomen dat de middelen opnieuw zouden worden afgeschaft, moest beslist ‘redres van regering’ plaatsvinden. Helaas was dit er nog niet van gekomen, tot groot verdriet van vele ‘goede patriotten’ binnen en buiten de Landdag, die met de Raad van mening waren dat ‘de regering blijvende opde tegenwoordige voet, niet bestendig soude wesen, nocte de resolutien en ordre int stuk van middelen en finantie beraamt on-

³² Pas op 12 juni 1638 werd door Gedeputeerde Staten de eed op het ‘maintien der middelen’ afgenomen bij de grietmannen, magistraten en secretarissen, waarna de beëdigden het ‘Eedboek’ tekenden. In de eed werd, in tegenstelling tot de eed die de volmachten moesten afleggen, niet gestipuleerd dat deze slechts gold voor de duur van de oorlog; TR, GBF inv.nr. 2615.

verbrekelijk onderhouden worden, en ter contrarien, dat de jalousien, onenigheden en factien even sterk soudén continueren'. De moeizaam tot stand gekomen resolutie van 1 maart betreffende het 'maintien der middelen' was een stap in de goede richting, al moest nog maar worden afgewacht hoe een en ander in praktijk zou worden gebracht. Het werk van de Raad in Friesland was dus nog niet af, en de Staten-Generaal verzochten de Raad dan ook zo spoedig mogelijk terug te keren.

In de vergadering van de bijna voltallige Raad van State (Frederik Hendrik was aanwezig, maar Hendrik Casimir niet) werd Van der Capellen gevraagd 'dese reyse noch eenmaal voor den dienst van 't lant te willen doen', en door zijn 'goede ervarentheit de sake tot een goede uitkomste te helpen brengen'. Van der Capellen verklaarde zich daartoe bereid, op voorwaarde dat hij door enkele andere heren gesecondeerd zou worden, en dat er ook een 'heer van Hollant' bij zou zijn. Daarop werden aan Van der Capellen de Zeeuw Simon Schotte, die ook al eerder in Friesland was geweest, en de Rotterdammer Pieter Goutswaert toegevoegd.

Op 7 april kwamen Van der Capellen en Schotte in Leeuwarden aan. Goutswaert had gezegd wat later te komen, maar zou, ondanks vele boze brieven uit Leeuwarden, pas bijna twee maanden later arriveren. De Landdag was al begonnen en Gedeputeerde Staten waren druk bezig met het visiteren van de procuraties. Op verzoek van de Gedeputeerden waren de heren van de Raad er bij aanwezig, maar ze weigerden aan de beraadslagingen deel te nemen, al drongen ze er wel op aan dat de bepalingen genoemd in de uitschrijvingsbrief nu en in de toekomst in acht genomen zouden worden. De procuraties waren overeenkomstig het voorgeschreven formulier, behalve dat van Dantumadeel, dat dan ook zonder meer afgekeurd werd. In een vijftal grietenijen waren nog wat disputeren over de procuraties. Zo waren er van Idaarderadeel twee procuraties ingebracht, van Abbe van Bootsma en Tiepcke Gieckema en van Douwe van Ockinga en Abraham Roorda. In deze grietenij waren de stemmingen op 'onbehoorlijke tijden en wijsen' gedaan, was voor sommige grondeigenaars de deur van de kerk waar de stemmingen werden gehouden, gesloten gehouden en was toch nog door zowel papisten als kloostermeiers gestemd. Gedeputeerden en de stadhouder kozen voor admissie van Bootsma en Gieckema. Voor Roorda had de affaire nog een staartje. Tijdens de procedure was naar voren gebracht dat hij in 1634 de initiatiefnemer zou zijn geweest bij het terugdraaien van de middelen en in 1635 bij de onwettige wetsverzetting in de Steden. Bovendien werd van hem verteld 'dat hij de misse frequenteert, en nog onlangs een paep in huys heeft gehad'. Dat was voor Gedeputeerden en stadhouder genoeg reden om de procureur te gelasten een gerechtelijk onderzoek in te stellen naar zijn handel en wandel. Ook Marcus Aitzema (broer van Lieuwe van Aitzema), gekozen als eigenerfde volmacht voor Dantumadeel, werd de toegang tot de Landdag geweigerd, en wel omdat hij destijds onder meer gezegd had dat 'de Steden sich van de tirannije van Sijne Genade en 't Hof moesten ontslaan'. Tevens werd besloten om alle kloostermeiers en papisten 'die

heur tottet stemmen hebben verstout' gerechtelijk te laten vervolgen.³³

Nadat de procuraties leken te zijn afgedaan, werden de volmachten op 13 april bijeengeroepen in de Kamer van Oostergo om de nieuwe propositie van de Raad aan te horen.³⁴ Er werd een ernstige oproep gedaan om nu toch vooral bijeen te blijven omdat de Landdag nu niet meer dan zes weken zou duren, en 'af te leggen d'al te grote sucht tot eygen eere ende baet, jalousien, ligues, ende onlusten, als beletselen van goede regieringe ende oorsaken van de oneenicheyt ende scheuringe, die duslange dit landt getravailleert hebben'. Er moest geld op tafel komen, en wel zeer dringend, en daartoe moesten of extra heffingen worden opgelegd, of een 'goet gedeelte' van de kloostersaten verkocht worden.³⁵ Over de hervormingsvoorstellen werd niet gesproken; blijkbaar had het geld nu de prioriteit en achtte men het niet opportuun dit gevoelige punt ter sprake te brengen voordat de verkoop van kloostersaten was geregeld. Het besluit om kloosterland te verkopen kwam echter uiterst moeizaam tot stand, evenals de vaststelling van de lijsten van de middelen die binnenkort verpacht moesten worden. Dat was te wijten aan twee tegelijkertijd spelende kwesties, die de gemoederen maandenlang bezighielden en de Raad handenvol werk gaven: de onenigheid over de procuraties en de ontevredenheid van de Steden over de molens op het platteland.

De laatste hinderpalen

De afwijzing van een vijftal procuraties was de verliezers in Oostergo, onder wie Abraham Roorda, behoorlijk in het verkeerde keelgat geschoten. Om hun gelijk te halen en alsnog tot de Landdag toegelaten te worden, wendden zij zich tot het Hof, met steun van een aantal volmachten in dit kwartier die bij de verdeling van de ambten niet aan hun trekken waren gekomen.³⁶ De misnoegden hadden afgespro-

33 Er speelden op de Landdag ook zaken, waarvan het Journaal van de Raad geen melding maakt. Op 20 april nam de Landdag een resolutie aan, als gebruikelijk getekend door twee volmachten voor elk kwartier, waarbij geageerd werd tegen het feit dat het Hof van Friesland het protest van enkele aspirant-volmachten, wier procuraties waren afgekeurd door Gedeputeerde Staten, in behandeling had genomen. De bevoegdheid om de procuraties te controleren, zo werd betoogd, kwam volgens beider instructies alleen toe aan Gedeputeerde Staten en niet aan het Hof. Diezelfde dag werd een resolutie genoteerd van de Staten van Zevenwouden, ondertekend door de volmachten van viereenhalfve grietenij, waarbij zij bovengenoemde resolutie voor onwettig verklaarden én het voorstel van de Raad om 'richter ten tot revijs van de quaestieuse procuratien' aan te stellen in iets gewijzigde vorm aannamen. Vervolgens kwamen die dag de volmachten van vijf grietenijen van Oostergo eveneens met een protest tegen de resolutie, die 'sinisterlijck' en buiten de Kamer van dit kwartier om zou zijn genomen door toedoen van Frans van Eysinga en dr. Cornelius Vermees, volmachten van Tietjerksteradeel en Oostdongeradeel. Zij verklaarden het Hof juist wel bevoegd een oordeel te vellen over de strijdige procuraties; TR, GBF inv.nr. 45 f. 20-24.

34 TR, SHA inv.nr. 370.

35 Er werd groot voordeel van verwacht: de eerdere verkopen hadden 90 à 100.000 gulden opgebracht, terwijl aan pacht maar 4.000 gulden werd gemist. Ten slotte werd nogmaals de kwestie van de eed van de Friese officieren en monstercorcommissarissen aan de orde gesteld – al veel vaker was dat tevergeefs gebeurd –, af te leggen niet aan de Staten van Friesland, maar aan de Generaliteit.

36 De 'doleanciers' bij het Hof waren Rienck van Burmania en Focco Aysma (Ferwerderadeel), Suffridus

ken de kosten van het rechtsgeding gezamenlijk te dragen, wat volgens de Raad een ‘societeit of veel eer een complot’ was. Het Hof nam de bezwaarschriften tegen de afgewezen procuraties in behandeling, tot woede van Gedeputeerde Staten. Op de waarschuwing dat het tegen zijn instructie handelde, repliceerde het Hof dat Gedeputeerde Staten volgens hún instructie de ‘cours van justitie’ niet mochten belemmeren. De Raad koos in deze competentiestrijd ongetwijfeld de zijde van de Gedeputeerden omdat er sprake was van een opleving van de factie die in 1635 zoveel ellende had veroorzaakt. De meeste volmachten vonden dat het Hof niet het recht had de kwestie aan zich te trekken, behalve een flink aantal volmachten in Oostergo. Verwoede pogingen van de Raad om hen tot accommodatie te bewegen mislukten, ‘dan elk staat seer vast op sijn voornemen en sustenue, gelijk men hier gewoon is’. Toch was iedereen het er over eens dat er ten aanzien van afgewezen procuraties een beroepsmogelijkheid moest komen, ‘maer hoe, bij wie en in wat voegen, daerin is de differentie’. Vergeefs probeerde de Raad om het betreffende artikel uit de eerder gedane hervormingsvoorstellen te pousseren.

De Raad was er al langer van overtuigd dat de werkelijke oorzaak van de instabiliteit en besluiteloosheid in Oostergo en in mindere mate in Westergo gelegen was in het ontbreken van een ‘goede ordre int vergeven van Ampten’. Daardoor ging de ‘ongeregelde sucht tot eygen baet ende eere’ gepaard ‘met vreemde onderkruypingen, ligues ende scheuringe der leden, die meest in Oostergoe ende Westergoe in swanck gaen’. Omdat de Raad zich realiseerde dat de eerder gedane uitvoerige hervormingsvoorstellen vooralsnog geen haalbare kaart waren, en doorbreking van de patstelling ten aanzien van de procuraties absoluut noodzakelijk was, werd in overleg met de stadhouder een veel beperkter voorstel op schrift gesteld, en op 26 april in het Mindergetal ingebracht. Voor alle ambulatoire ambten moest een ambtstermijn gelden van drie jaar. Binnen die termijn zou niemand door kuiperijen uit zijn ambt gezet mogen worden. In de Kamers van Oostergo en Westergo diende voor deze ambten naar het voorbeeld van Zevenwouden een toerbeurtensysteem ingesteld te worden, ‘tot wechneming van abusen ende onderhoudinge van eenicheyt onder de leden’. Tevens dienden stemregisters opgemaakt te worden, waarin veranderingen van eigenaar moesten worden aangegeven op straffe van verlies van stemrecht voor dat jaar. Ten slotte werd voorgesteld voor beroepskwesties bij strijdige procuraties reviseurs aan te wijzen door uit elk van de kwartieren twee volmachten te loten (voor de plattelandskwartieren een edelman en een eigenerfde), waaruit dan vier reviseurs geloot werden. Samen met drie Gedeputeerden, eveneens door het lot aan te wijzen, en de stadhouder moesten zij een bindende uitspraak doen.

Saeckma en Marcus Aitzema (Dantumadeel), Arnoldus Hillema (Tietjerksteradeel), Douwe van Ockinga en Abraham Roorda (Idaarderadeel), Tjalling van Eysinga en Jacob Gerbrants (Rauwerderhem); de afgewezenen waren Hessel Roorda van Eysinga en Hebbe Taekes Wolckama (Leeuwarderadeel), Focco Aysma (Ferwerderadeel), Jacob J. Rosema (Kollumerland), Suffridus Saeckma (Dantumadeel) en F. Fockens Eringa (Smallingerland). Afschrift van de remonstrantie (en andere stukken betreffende deze kwestie) in TR, SHA inv.nr. 370.

Reviseurs moesten echter 'stilstaen' wanneer een procuratie uit het eigen kwartier aan de orde was.

De tweede kwestie die de besluitvorming op de Landdag belemmerde, was de weigering van de Steden om aan de beraadslagingen over de lijsten van de middelen op 18 april mee te doen, in het Mindergetal mee te vergaderen, of zelfs om de verpachting te gedogen, zolang zij geen genoegdoening hadden gekregen ten aanzien van het gemaal en de molens op het platteland. De deurwaarder die er op uitgestuurd was, was namelijk door enkele Gedeputeerden en plattelandsvolmachten 'in 't particulier' en in strijd met de afspraken gelast om de spillen van de zes molens die hij al had 'ontspild' terug te brengen en het werk verder te staken.³⁷ En dan waren er nog andere bepalingen ten aanzien van het gemaal op het platteland die tot grote ergernis van de Steden niet werden nagekomen. Het betrof onder meer de bepalingen dat de beroepen van molenaar, bakker en moutmaker onverenigbaar waren, dat bakkers niet dichterbij graanmolens mochten wonen dan 35 roeden, en dat bij de molens 'kijckers-huyskens' voor de controleurs moesten worden geplaatst, zoals dat in Stad en Lande het geval was.³⁸ De Raad sprak zijn spijt uit over het teruggeven van de spillen, maar vond dat de Steden toch wel iets te ver gingen, 'want so precys te blijven en so scherp te schrijven verre siet'. Bovendien moesten er wel molens blijven in dorpen die ver van steden verwijderd waren, 'want men 't volk de keel niet mag toebinden'. Op hun beurt waren de volmachten van de plattelandskwartieren ziedend over het feit dat de Steden vanwege zoiets pietluttigs het overleg hadden opgeschort. En de tijd drong, want de verpachting zou al op 27 april plaatsvinden, en de ordonnantie met de lijsten en de biljetten moest nog worden gedrukt. De Steden, onder druk gezet door de Raad, waren uiteindelijk wel weer bereid om in het Mindergetal mee te vergaderen, waar de ruzie tussen landen en steden vervolgens werd voortgezet, 'met heftige hooge woorden'. Door de Raad werd een compromis op papier gebracht, dat onder meer behelsde dat er commissarissen zouden worden aangewezen om te beoordelen welke molens mochten blijven en welke buiten gebruik moesten worden gesteld. Dagenlang werd over dit voorstel onderhandeld, waarbij volgens de Raad de wederzijdse koppigheid en onbuigzaamheid een groter rol speelde dan een verschil in standpunten. Vervolgens werd onderhandeld over de benoeming van de commissarissen, die voor beide partijen aanvaardbaar moesten zijn. Na veel soebatten werd eindelijk een compromis bereikt.

Wie schetst daarom Van der Capellens verbazing, toen hij op 27 april 's ochtends vroeg de Leeuwarder stadsomroeper door de straten hoorde gaan, om de verpachting, die 's middags op het Landschapshuis zou beginnen, aan te kondigen – 'exempt 't gemaal'. De Gedeputeerden en de stadhouder wisten van niets. Bij navraag bleek dat de omroeper bij presiderend burgemeester Alle van Burum was geweest om als

37 De Steden hadden namelijk beloofd om de generale middelen te zullen handhaven en de Raad had beloofd om ten aanzien van die middelen 'egaliteit tussen landen en steden te houden'.

38 Vgl. Van der Molen, 'Het gemaal'.

gebruikelijk toestemming te vragen 'om te mogen roepen', en deze had eigenmachtig de tekst van de omroep gewijzigd. Van Burum, op het Collegie geroepen, zei te menen dat de Steden op dit terrein nog geen genoegdoening hadden gekregen. Om verdere problemen te voorkomen, werd de deurwaarder nog die dag op pad gestuurd om overal op het platteland onverbiddelijk de spullen uit de molens te halen die geen 300 gulden per halfjaar opbrachten. De omroeper moest opnieuw zijn ronde maken om de 'fout' te herstellen, en op 27 en 28 april vond op het Landschapshuis de verpachting plaats.

Rond 30 april, toen het probleem van de molens min of meer was opgelost maar dat van de procuraties nog niet, ging de Landdag voor een dag of acht met Pinksterreces. De stadhouder vertrok naar het leger en Van der Capellen naar Den Haag; Schotte, die voortdurend 'sieckelijk' was, bleef met Eyckbergh in Leeuwarden. Met de stadhouder trokken ook zijn Garde en drie andere compagnieën te velde (met veel gemor vanwege de grote achterstanden in de betaling van soldij), zodat alleen een compagnie Zwitsers in Leeuwarden bleef, en dat was te weinig voor de inzet bij eventuele ongeregeldeheden. Daarom kregen vier compagnieën die elders in de provincie waren gelegerd bevel naar Leeuwarden te marcheren. Bij de Bolswarder compagnie leverde dat heel wat moeilijkheden op. De luitenant berichtte, dat de soldaten door wanbetaling niet meer in het gareel te houden waren, en dat de compagnie zonder geld niet te verplaatsen was omdat veel Bolswarders nog geld van hen tegoed hadden.

Op 24 mei keerde Van der Capellen terug. Tot zijn verbijstering en woede trof hij slechts een handjevol volmachten aan en constateerde hij dat de Gedeputeerden tegen alle beloften in niet bijeen waren gebleven, intussen geen geld voor de legerlasten hadden geconsigneerd en slordig waren geweest in het opnieuw bijeenroepen van de volmachten. Voor de zoveelste keer stelde hij een urgentielijstje op: de consenten voor dit jaar moesten nog worden gedragen, de 'judicature in pachtsaken' geregeld, er moest besloten worden tot verkoop van kloostersaten, de eed van de Friese officieren aan de Generaliteit moest eindelijk zijn beslag krijgen, en de Landdag diende een resolutie te nemen op de voorstellen van 26 april.

Intussen werd de geldnood voor leger en vloot nijpender dan ooit en dreigde vooral in de Friese compagnieën mouterij uit te breken. Er gingen zelfs geruchten dat het kantoor van ontvanger Runia uit puur geldgebrek gesloten was, wat onder het volk veel onrust gaf, want er waren bijvoorbeeld veel schippers die het troepen-transport hadden verzorgd, en nu om enkele guldens bij de Raad aan de deur kwamen. Ook andere schuldeisers die naar Leeuwarden waren gekomen om schulden en renten te innen, moesten aan het lijntje gehouden of soms gewoon afgepoeierd worden. Van der Capellen bewoog hemel en aarde om geld voor leger en vloot uit Friesland te peuren. Intussen schitterden vele volmachten door afwezigheid, ondanks eerder gedane beloften, en de presenten verklaarden te vertrekken en pas na een week terug te keren wanneer de absenten niet op zouden komen dagen. Harte-

kreten van de Raad, 'dat men heur hier ophoudt sonder tot de besoigne naar behoren te willen komen, dat het so niet mach gaan, also der eens een eyndt van sal moeten komen', hielpen geen zier. De reden dat er zoveel volmachten afwezig waren, zo werd in de wandelgangen vernomen, was dat er over 'sware saken' zou worden gesproken, 'daer ondanck aen te behalen is'. Pas op 31 mei, nadat er met het sturen van soldaten bedreigd was, waren de volmachten weer in redelijk getal vergaderd.

De dag daarop werden alle volmachten bijeengeroepen in de Kamer van Oostergo, waar hun voor de zoveelste keer de ernst van de situatie onder ogen werd gebracht. De schulden die Friesland nu direct moest betalen, beliepen in totaal om precies te zijn f 2.043.369-12-6, maar de belastingopbrengsten waren amper voldoende om de lopende kosten te kunnen hoeden. Daar stond tegenover, zo bracht de Raad naar voren, dat de provincie 'notable partijen van landen en goederen' heeft, meer dan andere provincies, die hun geestelijke goederen uit noodzaak al lange tijd geleden hebben moeten verkopen.³⁹ Tegen het argument dat deze landen nu 'het uiterste niet soudén mogen gelden', werd ingebracht dat het rendement niet meer bedroeg dan één of hooguit twee procent, terwijl de rente op de schulden zeven procent bedroeg, die niet kon worden betaald, zodat de schulden steeds groter werden en ook de achterstand in de te betalen generaliteitslasten intussen alsmaar opliep. Na dit aangehoord te hebben wilden veel volmachten vertrekken omdat hun procuratie, die slechts voor zes weken gold, 'uit' was. Met pijn en moeite werden ze door de Raad overgehaald om te blijven, omdat 'tot meerder rust en enigheid' ook nog een resolutie moest worden genomen op de voorstellen van 26 april betreffende enkele beperkte bestuurshervormingen. Die 'enigheid' was echter nog ver te zoeken. Op 7 juni lieten de Steden in het Mindergetal door twee notarissen een scherp protest indienen, om pas daarna zelf aan tafel te verschijnen; 'een vreemde maniere van doen onder leden van een lichaam' volgens de Raad. De drie plattelandskwartieren hadden namelijk elk twee commissarissen aangewezen om te beoordelen of de molens die nu niet maalden voor de plaatselijke bevolking wel of niet noodzakelijk waren. Deze zes gecommitteerden zouden die van de Steden kunnen overstemmen, en dat was voor de Steden onacceptabel: landen en steden moesten in hun ogen elk een gelijke stem in het kapittel hebben. Wij gaan hier 'met loden voeten', schreef Van der Capellen aan Hendrik Casimir.⁴⁰

Gijzeling

Bijna vijf weken lang, van 24 mei tot 27 juni, was de Raad uit alle macht bezig de Friese regenten te bewegen om ten minste een deel van de landschapsdomeinen te

³⁹ Vgl. Mol, 'Kloostergoederen' en Tracy, 'Emigré and Ecclesiastical Property'.

⁴⁰ Van der Capellen aan Hendrik Casimir, Leeuwarden 9/19 jan. 1638; KHA, AHC inv.nr. 102.

verkopen teneinde de geldnood te lenigen en de schuldenlast te verlichten. De Steden wilden geen besluit nemen zolang zij in de kwestie van de molens geen genoegdoening hadden gekregen. De Landen op hun beurt wilden zich door de Steden niet de wet laten voorschrijven en wilden zolang de Steden 'halsterrich' bleven ook niet aan een besluit over de verkopeningen meewerken. Ten aanzien van de molens werd na felle discussies en vele gesprekken met individuele volmachten door de Raad een compromis geformuleerd en min of meer opgelegd, waar de partijen zich op 16 juni morrend bij neerlegden.

Tussen de bedrijven door deed de Raad overigens nog een zijdelingse poging om op de Landdag ook in de toekomst wat stabielere verhoudingen te scheppen, vergelijkbaar met die in Zevenwouden. Men dacht in Westergo wel iets te kunnen bereiken, omdat de negen grietmannen van dit kwartier allen van adel waren, 'meest bloetverwanten sijnde'. Wellicht juist daardoor was er op dat moment minder verdeeldheid dan in Oostergo, waar de edelen onder de grietmannen slechts een krappe meerderheid vormden. Aldus werden de negen grietmannen van Westergo (onder wie vier Aylva's), ook de niet-volmachten onder hen, uitgenodigd voor een gesprek met de Raad over de kwesties van de ambtenverdeling, de stemregisters en de reviseurs. Hun werd voorgehouden dat de goede bedoelingen van de Raad stukliepen op de onrust, 'deur de ampten daer vele seer suchlich nae sijn'. Omdat de voorstellen van de Raad ter bestrijding van dit euvel 'noch niet voort en willen', werd hun gevraagd of zij niet 'alle particuliere consideratien ofte affecten' ter zijde wilden stellen. Daartoe verklaarden ze zich op persoonlijke titel bereid, al bleven Douwe van Hottinga en Sjuick van Burmania er wel op hameren, dat aan de strijdige procuraties, die nog onbeslist voor het Hof hingen, recht moest worden gedaan.⁴¹ Toegezegd werd dat men de instelling van stemregisters en reviseurs op de Landdag zou bevorderen, en dat de ambten die ter beschikking kwamen van Westergo een ambts-termijn van drie jaar kregen en volgens een nog op te stellen almanak dienden te rouleren over de grietenijen. Een en ander werd vastgelegd in een akte, met 'des Raedts cachet', die door zes van de negen grietmannen werd ondertekend.⁴²

41 'Alle d'officiere van Westergoo sijn bij ons geweest', schreef Van der Capellen op 16/26 juni 1638 aan de stadhouder, 'ende hebben rondelick verclaert vrede ende eenigheijt met den anderen te willen houden, ende verstaen, t'welk oock bij ses grietenijen in de Camer van Westergoo heden is geconfermeert, dat d'amten voor drie iaeren binnen ende butenlants vast staen sullen. Hottinga en S. Burmania houden haer onderteijkeninghe op tot bij de Staten des lants naerder resolutie op de revisie der questieuse procuratien sal wesen genomen'; KHA, AHC inv.nr. 102. Hendrik Casimir bedankte Van der Capellen voor deze missive, 'vertrouwende dat niet alleen de gantsche Raedt in gemeen, maer oock U.E. int besonder een gestaedich oghe op de provincie hebben, ende bij soverre wederom een ofte ander onweeder sich mochte laten sien, 't selve voor te koomen ende alles in ruste te houden'; Hendrik Casimir aan Van der Capellen, Nijmegen 22 juni 1638 (minuut), KHA, AHC inv.nr. 102.

42 Afschrift in SHA inv.nr. 370. Getekend door Tjerk van Herema (Menaldumadeel, op dat moment geen volmacht), Douwe van Sixma (Franekeradeel, volmacht), Hobbe van Aylva (Baarderadeel, geen volmacht, maar zijn zoon Ulbe nam de honneurs waar), Tjaard van Aylva (Wonseradeel, volmacht), Sjoerd van Aylva (Hemelumer Oldeferd, volmacht) en Epo van Aylva (Het Bildt, waarschijnlijk geen volmacht). Douwe van Hottinga (Barradeel, geen volmacht), Duco van Jongema (Hennaarderadeel, volmacht) en Sjuick van Burmania (Wymbritseradeel, volmacht) tekenden niet. Volgens het Journaal van de Raad van State stelden zij ondertekening

Het probleem in de Steden was opgelost, maar dat in Oostergo nog niet. In dit kwartier lagen vooral die grietenijen dwars die veel kloostermeiers telden. De betreffende volmachten vreesden nog steeds de lange arm van de kloostermeiers en brachten van alles in stelling om de verkoop te keren of in elk geval op de lange baan te schuiven. Eerst beriepen de volmachten van Leeuwarderadeel, Ferwerderadeel, Kollumerland, Dantumadeel en half Smallingerland zich op de kwestie van de onafgedane strijdige procuraties, omdat dan pas duidelijk was welke volmachten uiteindelijk zouden compareren.⁴³ Herhaalde malen verscheen de Raad in de Kamer van Oostergo om de kwestie te bespreken, waarbij de emoties hoog opliepen. Een volmacht als Julius van Eysinga sprak daarbij 'wat ongebonden' door onder meer te beweren 'dat de Raad socht over de provincie te heersen', waarna hij Van der Capellen toebeet dat deze de oorzaak was dat zijn broer Ritske geen raadsheer was geworden. Omdat men zag dat Eysinga 'beschoncken' was, liet de Raad het op dat moment bij de opmerking dat hij van deze woorden 'reparatie' zou moeten doen.⁴⁴

Toen de stelling van de onafgedane procuraties voor de volmachten van Oostergo onhoudbaar werd omdat er amper steun kwam van de overige volmachten van de Landdag, gooiden zij het onder aanvoering van de volmachten van Leeuwarderadeel en Ferwerderadeel over een andere boeg. Zij weigerden pertinent om 'mieden daar clijn in is' (verveembare, laaggelegen hooilanden), die vooral in hun kwartier te vinden waren (maar niet in de twee genoemde grietenijen!), los te verkopen; deze moesten met de sate, waar ze deel van uitmaakten, worden verkocht. Een onbegrijpelijke futiliteit volgens de Raad, maar op deze wijze blokkeerden de volmachten van deze twee grietenijen wel de gehele besluitvorming op de Landdag. Probleem was namelijk dat Leeuwarderadeel en Ferwerderadeel tevens de 'voorstemmende' grietenijen in Oostergo waren, en dat Oostergo het eerst stemmende kwartier op de Landdag was. De overige grietenijen van Oostergo weigerden de resolutie te tekenen zolang Leeuwarderadeel en Ferwerderadeel als vanouds niet waren voorgegaan, en Westergo, Zevenwouden en de Steden weigerden vervolgens te tekenen zolang Oostergo dat niet had gedaan. En dan waren er nog grote meningsverschillen betreffende het precieze aantal te verkopen kloostersaten, de betalingstermijnen en de verhouding tussen obligaties en contanten als betaalmiddelen. De Raad wilde de helft of ten minste een vierde van de kloostersaten verkopen, de be-

uit. Een losse aantekening bij het afschrift in het SHA vermeldt: 'Hottingha, Jongema ende Burmania hebben dese acte wel mede goetgevonden, dan evenwel uytgesteld die te teekenen'. Wellicht vormden de zes grietmannen die getekend hadden een 'ligue' en sloten zij nu de minderheid van de ambten uit, zoals tot 1697 in Westergo het geval zou zijn; Guibal, *Democratie*, 96.

⁴³ Aan Hendrik Casimir schreef Van der Capellen op 9/19 juni 1638 dat wij niet kunnen 'gedoogen dat dese saken van revisie ende verkopinghe vermenght worden ... De verkopinghe van parcellen is bij de landen al vastgesteld, de steden tegens haer gewoonte houden te rugge, en de saken wederom aan 't malen ... Op de kloostermeiers derven sij noch niet wel bijten, sullen evenwel daer aen moeten'; KHA, AHC inv.nr. 102.

⁴⁴ Vier dagen later werd Eysinga voor de Raad geroepen om zich voor zijn woorden te verantwoorden, maar de vogel was gevlogen: hij was al naar Noord-Holland vertrokken om zijn ambt in de Admiraliteit te vervullen.

talingstermijnen zo kort mogelijk houden en liefst uitsluitend in baar geld laten betalen, 'also 't anders niet sal kunnen helpen'. De meeste volmachten, met die van Oostergo als de grootste antagonisten, weigerden verder te gaan dan verkoop van één op de tien kloostersaten, wilden lange termijnen en de mogelijkheid om uitsluitend met obligaties te betalen.

Terwijl over deze punten hevig geruzied werd, hielden vele volmachten het voor gezien en verklaarden te zullen vertrekken. Sommigen voegden de daad bij het woord, tot ongenoegen van hun collega's met meer zitvlees. De volmachten van Zevenwouden hadden hun geduld toen al verloren en waren reeds naar huis gegaan; in hun kwartier zouden immers toch relatief weinig verkopeningen plaatsvinden. Tevoren hadden zij een afzonderlijke resolutie opgesteld, waarin zij verklaarden bij voorbaat in te stemmen met het besluit van de overige kwartieren. Het werd de heren van de Raad – Van der Capellen en Schotte – nu bang te moede. Vijf weken waren ze tevergeefs bezig geweest om de verkoping te realiseren. Ze wilden hun zware zending bitter graag beëindigen en naar huis vertrekken, maar wel met een positief resultaat. Daarom werd als een laatste noodgreep een rigoureuze maatregel bevestigd, namelijk het in gijzeling nemen van de volmachten op het Landschapshuis totdat de gewenste resoluties waren genomen. De Raad moest de knoop zelf doorhakken, want Gedeputeerde Staten verklaarden dat zij er niet toe in staat waren, en smeekten de Raad om de helpende hand te bieden, want anders, zo verklaarden zij, zullen zij het Collegie 'moeten sluiten en niet kunnen houden, als t'einden raedt van middelen en credit sijnde'.

Alle volmachten werden beschreven om op 27 juni op het Landschapshuis te komen, ook die van Zevenwouden, en de afwezigen werden met soldaten gehaald. In de stad hield een aantal soldaten met een majoor en twee sergeanten zich gereed. Toen de Raad op het Landschapshuis kwam, trof hij daar 'al wilt werck' aan. De aanwezige heren van het Mindergetal zeiden dat het 'hoe langer hoe ergher werde om tot eenparige resolutie te geraken'. De volmachten van Zevenwouden klaagden dat ze nu toch hadden moeten opdraven, en wilden, wanneer er opnieuw alleen maar geruzied werd, weer vertrekken om niet terug te komen. Alle volmachten werden bijeengeroepen in de Kamer van Oostergo, en de soldaten kregen bevel na een uur op het Landschapshuis te komen, en zich 'met heur zijdtgeweer' in de zaal bij de deur te posteren en op het binnenplein bij de toegangspoort, met uitdrukkelijk bevel om geen enkele volmacht te laten vertrekken.

Vervolgens voegden de Gedeputeerden en de heren van de Raad zich bij de volmachten; slechts weinigen waren absent. Nadat de Raad de noodzaak van de resolutie opnieuw had benadrukt, bleef een aantal volmachten van Oostergo weigeren om te tekenen. De volmachten van de andere kwartieren hielden vol dat Oostergo moest voorgaan. Zevenwouden wilde wel als eerste tekenen, maar dan zouden de Steden moeten volgen, en die hadden daar bezwaar tegen. Vervolgens kwamen de soldaten de zaal binnen. De weigerachtige volmachten beseften dat ze in de val za-

ten, en dat de resolutie moest worden getekend, ‘vi aut voluntate’ (gedwongen of vrijwillig). Slechts enkele volmachten van Oostergo protesteerden tegen de komst van de sterke hand in de Statenvergadering. Van der Capellen hield weer een toespraak en benadrukte dat verder traineren niet meer mogelijk was, er moest nu een resolutie worden genomen. Om de volmachten ‘vrijheit in resolveren te laten’, plenair of staatsgewijze, trok de Raad zich samen met de Gedeputeerden terug op de Kamer van het Mindergetal. Eindelijk werden de handtekeningen onder de resolutie gezet en liet de Raad het resolutieboek komen. Daaruit bleek dat zes volmachten van Oostergo de opmerking ‘vi mil. coactus’ (door militair geweld gedwongen) onder hun handtekening hadden geplaatst,⁴⁵ en dat kon niet getolereerd worden. Deze heren werden een voor een bij de Raad geroepen, hun werd onder ogen gebracht dat de andere leden van de Landdag aan hun clausules aanstoot namen, en dat deze geroyeerd dienden te worden. Secretaris Focco Aysma van Ferwerderadeel werd daarbij met ontslag bedreigd, gezien zijn gedrag op deze en de vorige Landdag. Met veel tegenzin – men zat nog steeds op het Landschapshuis opgesloten – werd daarop door de *diehards* opnieuw getekend, ditmaal zonder voorbehoud.⁴⁶

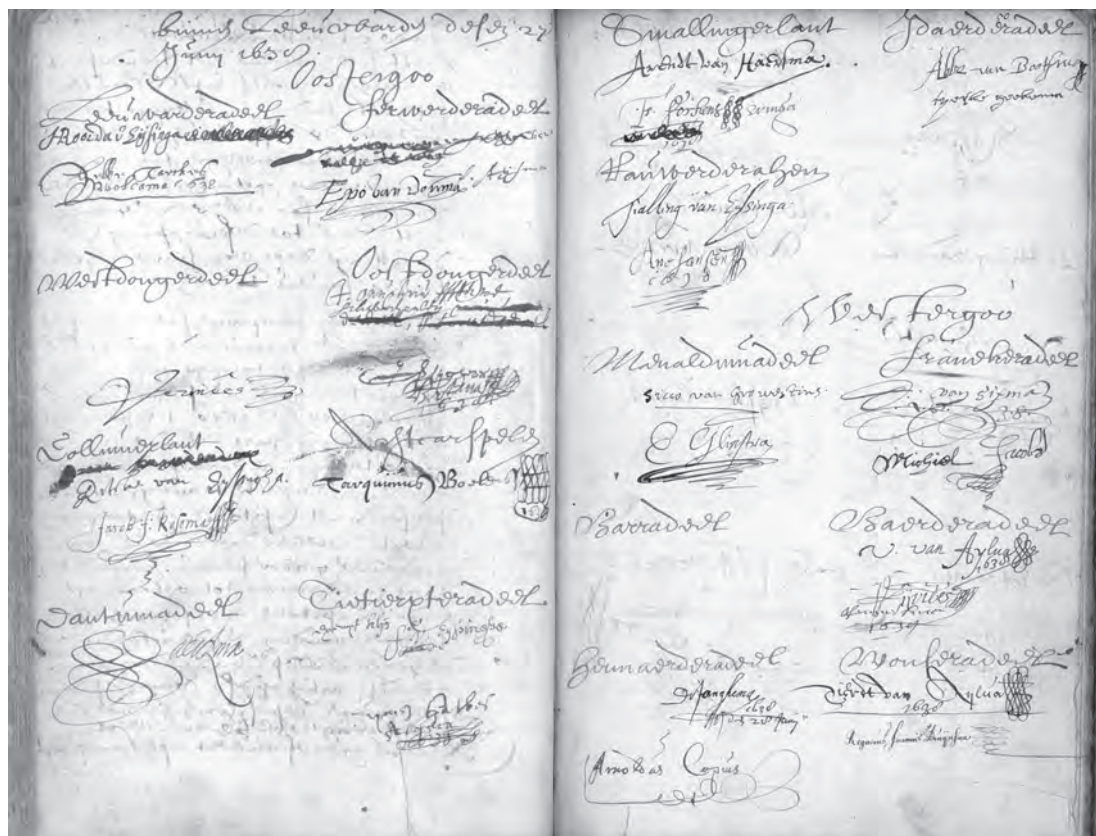
De resolutie, die nu door alle volmachten was aangenomen (de twee afwezige volmachten waren met soldaten van huis gehaald), behelsde de verkoop van alle landschapsvenen, Schiermonnikoog, het Monnike-Bildt, het Slijk bij Dokkum, alle Landschapslanden die niet met floreen bezwaard waren en bij loting het tiende deel van de kloostersaten. De verkoping zou beginnen op 28 augustus. Betaling diende plaats te vinden in drie jaarlijkse termijnen. De koopschat moest voor een derde deel in baar geld opgebracht worden, de rest mocht in obligaties en renten worden voldaan.⁴⁷

De dag daarop kreeg de Raad in het Mindergetal te horen dat ‘een ieder van de volmachten seer wel te vreden is dattet dus verre gebracht is’. Van der Capellen en Schotte kondigden hun lang verbeide vertrek aan, maar de leden van het Mindergetal waren zo bang dat er ‘noch wel een stock int wiel sal comen’, dat ze de Raad verzochten te blijven totdat de loting van de te verkopen kloostersaten was gedaan. Beide heren wilden vertrekken, maar secretaris Eyckbergh zou nog een dag of tien blijven om de loting bij te wonen. Er werd nog op aangedrongen goed te letten op de verkoopcondities en ‘dat met het opkopen van obligatien interessen en renten

45 Het betrof Hessel Roorda van Eysinga, grietman van Leeuwarderadeel, Focco Aysma, secretaris van Ferwerderadeel, Johan Onuphrius thoe Schwartzenberg en Hohenlansberg, grietman van Oostdongeradeel, beide volmachten van Kollumerland, grietman Ritske van Eysinga en Jacob Rosema, en Focco Fockens Eringa voor half Smallerland.

46 De pagina's met de betreffende handtekeningen van de volmachten van de plattelandskwartieren (de volmachten van de Steden hadden nog niet getekend) werden met een pennemes uit het resolutieboek gesneden. Op de twee resterende strookjes papier werd door de landsseccratis Livius van Scheltinga geschreven: ‘Dese twee bladen sijn ter presentie van den Raet van Staete ende die heer[en] van 't Mindergetall den 28. Juny 1638 uutgesneden’; TR, GBF inv.nr. 45, f. 46v.

47 CHB V, 445-447 (27 juni 1638); de ‘condities en artikelen’ van de verkoping (10 aug. 1638) *ibidem*, 447-450.

Afb. 20 Handtekeningen onder de resolutie van de Staten van Friesland van 27 juni 1638.

niet te veel vuylicheyt gedaan, en 't lant en de goede luiden prejuditie werde gedaan'. De heren van het Mindergetal bedankten de Raad 'seer hoochlyck' voor 'alle genomen ende uytgestane moeyten ende arbeyt ten gemeenen beste van de provincie', waarop de openstaande rekeningen van de bottelier werden opgenomen en Van der Capellen en Schotte op vrijdagmiddag 29 juni 1638 huiswaarts gingen. De missie van de Raad van State in Friesland, die anderhalf jaar had geduurd, was beëindigd. 'Ick sal nu wat respireeren ende naer mijn particuliere affaires wat omsien, dat mij in de tijt van anderhalf jaer niet toegelaten is geweest', schreef Van der Capellen aan Hendrik Casimir.⁴⁸

Eyckbergh rapporteerde dat er werd gemord dat de Raad te vroeg was vertrokken, want de consenten waren nog niet gedragen, de kwestie van de reviseurs van de strijdige procuraties was nog niet geregeld, en de eed van de Friese officieren en

⁴⁸ Van der Capellen aan Hendrik Casimir, Den Haag 7/17 juli 1638; KHA, AHC inv.nr. 102.

monstercommissarissen aan de Generaliteit evenmin. Hij had geantwoord dat de Raad hier lang genoeg op had gehamerd, maar dat er een einde aan het geduld kwam. De loting van de te verkopen kloostersaten verliep zonder veel bijzonderheden, en van een 'scherp protest' van de kloostermeiers, dat nogal was gevreesd, was geen sprake. Eyckbergh verliet Friesland op 9 juli. Toen de dag van de verkopen naderde, werd de Raad van State opnieuw verzocht om naar Friesland te komen, maar geen van de heren was in de gelegenheid. Op het laatste moment werd Eyckbergh nog gestuurd, die in Leeuwarden aankwam toen de verkopen al waren begonnen. Deze verliepen 'sonder iemants oppositie', waarop hij naar Den Haag terugkeerde.